

АГРОСВІТ

№ 5-6 березень 2022

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзорович (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнес-технологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гуцушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пантелєєва Наталія Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища КНУБА, академік академії будівництва України

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 5–6 березень 2022 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України

№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33,
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.agrosvit.info

Засновники:
**Дніпровський державний
аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"**
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку 31.03.22 р.
Підписано до друку 31.03.22 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 6,6.
Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення № 3103/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2022

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 5—6 березень 2022 р.

У НОМЕРІ:

Яковенко Р. В., Зайченко В. В.

Управління державними закупівлями як фактор модернізації сучасної України
в умовах відкритої російської агресії 3

Маслиган О. О., Літвінова А. Н., Тодьєрішко Е. В., Шафранова К. В.

Ресурсне забезпечення фінансового потенціалу виробничого підприємства 10

Руда О. А.

Банківський нагляд та його вплив на банківську систему України 15

Пивовар П. В.

Методичні підходи до оцінки людського капіталу сільських територій 24

Жукова О. Г., Березний М. І.

Організаційне забезпечення державного управління водними ресурсами за басейновим
принципом 33

Зубаха М. В.

Ринок підприємств суспільного інтересу: аналітично-аудиторська оцінка 39

№ 5—6 / 2022

CONTENTS:

Yakovenko R., Zaychenko V.

PUBLIC PROCUREMENT MANAGEMENT AS A FACTOR OF MODERN UKRAINE MODERNIZATION
IN THE FACE OF WIDE RUSSIAN AGGRESSION 3

Maslihan O., Litvinova A., Todierishko E., Shafranov K.

RESOURCE PROVISION OF FINANCIAL POTENTIAL OF A PRODUCTION ENTERPRISE 10

Ruda O.

CURRENT STATE OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE IN THE CONTEXT
OF BANKING SUPERVISION 15

Pyvovar P.

METHODOICAL APPROACHES TO THE ASSESSMENT OF HUMAN CAPITAL
IN RURAL AREAS 24

Zhukova O., Berezniy M.

ORGANIZATIONAL SUPPORT OF STATE MANAGEMENT OF WATER RESOURCES ACCORDING
TO THE BASIN PRINCIPLE 33

Zubakha M.

MARKET OF PUBLIC INTEREST ENTERPRISES: ANALYTICAL-AUDIT ASSESSMENT 39

УДК 338.242.4:35

Р. В. Яковенко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу, менеджменту та економіки,
Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті, м. Кропивницький
ORCID ID: 0000-0002-8103-8590

В. В. Зайченко,

д. е. н., доцент, завідувач кафедри "Економіка та підприємництво",
Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький
ORCID ID: 0000-0002-3648-2258

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.5—6.3

УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ЗАКУПІВЛЯМИ ЯК ФАКТОР МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІДКРИТОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

R. Yakovenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Marketing,
Management and Economics, Robert Elvorti Economics and Technology Institute, Kropyvnytsky

V. Zaychenko,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Economics
and Entrepreneurship, Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytsky

PUBLIC PROCUREMENT MANAGEMENT AS A FACTOR OF MODERN UKRAINE MODERNIZATION IN THE FACE OF WIDE RUSSIAN AGGRESSION

У статті здійснено повноформатне розкриття ролі державних закупівель у системі національної економіки та сучасної країни з урахуванням сучасного соціально-економічного і геополітичного стану України.

Визначено загальні характеристики сучасного економічного стану України, що гальмують економічний та цивілізаційний поступ нашої держави. Наведено розуміння та тлумачення поняття "модернізація" організаційно-економічної системи. До її внутрішньої компоненти віднесено прозорість розподілу виробленого національного доходу, мінімізацію корупційних складових бюджетоутворення, формування стимулів для впровадження досягнень НТП у виробництво та приділення пріоритетної уваги питанням розвитку здібностей людини. До її зовнішньої складової віднесено інформаційне використання досягнень внутрішньої компоненти з метою залучення іноземних інвестицій, формування сприятливого іміджу нашої держави з метою залучення іноземних туристів, позитивізацію платіжного балансу і чистого експорту.

Наведено роль державних закупівель та погляд на них з різних точок: загальноекономічної, макроекономічної, фінансової, юридичної, політичної, цивілізаційної, соціальної та суспільної, геополітичної. Зокрема визначено такі цивілізаційні аспекти державних закупівель: забезпечують проведення наукових досліджень, створення і впровадження новітніх технологій і розробок; сприяють пришвидшенню процесу переходу до нового технологічного укладу; фінансують витрати на захист від різних форм агресії, що здійснює РФ по відношенню до України, що, в свою чергу, сприяє цивілізаційній трансформації економічної та суспільно-політичної системи України; через фінансування освіти формує цивілізаційні перспективи держави. Також сформульовано такі геополітичні можливості державних закупівель: спроможність посилення позицій та авторитету країни на світовому ринку через підвищення рівня життя та економічного розвитку; посилення конкурентних позицій на глобальному ринку через розвиток інфраструктури, зокрема туристичної і транзитної; посилення ролі країни у глобальній політиці та у глобальному поділі праці.

The article presents a full-fledged disclosure of the role of public procurement in the system of the national economy and the modern country, taking into account the current socio-economic and geopolitical situation of Ukraine.

The general characteristics of the current economic situation of Ukraine, which hinder the economic and civilization progress of our state, are determined. The understanding and interpretation of the concept of "modernization" of the organizational and economic system are given. Its internal component includes transparency of distribution of the national income, minimization of corruption components of budgeting, formation of incentives for implementation of scientific and technological progress achievements in production and giving priority to the issues of development of human abilities. To its external component we include informational use of achievements of the internal component for the purpose of attracting foreign investments, formation of favorable image of our country for the purpose of attracting foreign tourists, positivization of the balance of payments and net exports.

The role of public procurement and view of them from different points are presented: basic economic, macroeconomic, financial, legal, political, civilization, social and public, geopolitical. In particular, the following civilization aspects of public procurement are identified: they provide research, creation and implementation of the latest technologies and developments; facilitate the process of transition to a new technological way; finance the costs of defense against various forms of aggression by the Russian Federation in relation to Ukraine, which contributes to the civilizational transformation of the economic and socio-political system of Ukraine; through education financing forms civilization prospects of the state. The following geopolitical public procurement opportunities have also been formulated: the ability to strengthen the country's position and authority in the world market by improving living standards and economic development; strengthening competitive position in the global market through the development of infrastructure, including tourism and transit; strengthening the country's role in global politics and in the global division of labour.

Ключові слова: державні закупівлі; відкрита російська агресія; державні видатки; ВВП; модернізація; нові технології.

Key words: public procurement; wide aggression; public expenditure; GDP; modernization; new technologies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Трансформаційний характер і постійна дифузія господарського механізму України безпосередньо впливають на стан економічного розвитку та рівень життя населення України, які є незадовільними. Державні закупівлі в Україні в умовах існування корумповано-олігархічного управлінського апарату виконують роль перерозподілу доходів на користь найбагатших осіб та закріплення їх економічної влади, і слугують джерелом особистого збагачення осіб, що беруть участь у їх легалізації та оформленні [1, с. 110].

Практичним завданням сьогодення є повернення державних закупівель до служби суспільству, викорінення корупції та зловживань у системі використання державних коштів. Також додаткової уваги заслуговує роль державних закупівель в організації економічних відносин в умовах ведення бойових дій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження проблем функціонування системи державних закупівель у національній економіці висвітлені у працях таких зарубіжних вчених, як Дж.М. Кейнс, Дж. Стігліц, Дж. Гелбрейт, Дж. Б'юкенен, М. Фрідмен,

Дж. Стіглер, Р. Гобарт, А. Томпсон, А. Девіс, М. Вангеманн, Ш. Вей, Г. Вестрінг, М. Гелозо-Гроссо, К. Кузнецов, Н. Нестерович, Р. Хрущов, Р. Нурєєв, Б. Райзберг, І. Ансофф, В. Ойкен, В. Петті, А. Пігу, Дж. Робінсон, Р. Харрод, Е. Хансен, Дж. Хікс та інших.

Серед вагомих наукових досліджень вітчизняних вчених з питань удосконалення системи державних закупівель слід відзначити праці: О. Василюка, В. Гейця, Т. Затонацької, В. Карасьової, Є. Крикавського, В. Лагутіна, А. Лисяк, І. Луїної, З. Максименко, В. Морозова, О. Овсянюк-Бердадіної, Ц. Огня, В. Плєскач, А. Савченка, В. Смирчинського, О. Тищенка, Н. Ткаченко, Ю. Уманціва, Л. Федулової, Г. Харченка, О. Шатковського, О. Міняйла, В. Міняйло та інших.

НЕ ВИРІШЕНІ РАНІШЕ ПИТАННЯ, ЩО Є ЧАСТИНОЮ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Значна кількість публікацій, що має місце стосовно державних закупівель стосується їх ролі в системі макроекономічного регулювання та в реалізації фінансових механізмів, також розлого досліджуються зловживання в системі правового забезпечення державних закупівель. При цьому недостатньо дослідженим залишається роль державного сектора та прямих державних витрат в осучасненні зовнішніх та внутрішніх ознак сучасної України.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є повноформатне розкриття ролі державних закупівель у системі національної економіки та сучасної країни з урахуванням сучасного соціально-економічного і геополітичного стану України, зокрема в умовах відкритої військової агресії російської федерації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сучасний економічний стан України характеризується такими чотирма визначальними рисами:

— суттєвим відставанням у розвитку продуктивних сил порівняно з країнами — лідерами світового економічного розвитку та домінуванням сільського господарства і низькотехнологічного промислового виробництва в структурі ВВП;

— низьким рівнем платоспроможності населення, і, як наслідок, — малою ємністю внутрішнього ринку;

— загальною тенденцією нарощування бюджетного дефіциту та державного боргу;

— олігархічним господарським механізмом перерозподілу національного багатства від найбідніших — до найбагатших [2, с. 180—181].

Такі риси властиві економіці України вже протягом 28 років незалежності, те саме стосується й більшості країн колишнього СРСР. Саме тому, для формування позитивних тенденцій економічного розвитку необхідним є якісне оновлення (модернізація) організацій-

но-економічної системи України, під якою ми розуміємо наступне. До її складу мають входити дві обов'язкові компоненти, внутрішня і зовнішня. Внутрішня компонента модернізації має включати в себе прозорість розподілу виробленого національного доходу, мінімізацію корупційних складових бюджетоутворення, формування стимулів для впровадження досягнень НТП у виробництво та приділення пріоритетної уваги питанням розвитку здібностей людини. Зовнішня складова має включати в себе інформаційне використання досягнень внутрішньої компоненти з метою залучення іноземних інвестицій, а не кредитів, формування сприятливого іміджу нашої держави з метою залучення іноземних туристів, позитивізація платіжного балансу і чистого експорту [2, с. 181].

Найпотужнішим інструментом, що спроможний здійснювати безпосередній вплив на економіку, є державні витрати, що було визначено ще Дж.М. Кейнсом. Роль державних закупівель та погляд на них з різних точок зору наведено в таблиці 1.

Державні видатки є складовою формування сукупного попиту, вони впливають на приватний попит та на сукупну пропозицію. Збільшення державних видатків, безперечно змінить структуру сукупного попиту, але рівень його не обов'язково зміниться на ту ж величину [3, с. 23]. Збільшення державних видатків викликає зростання рівноважного ВВП, при цьому воно має мультиплікативний характер, це наведено на рис. 1.

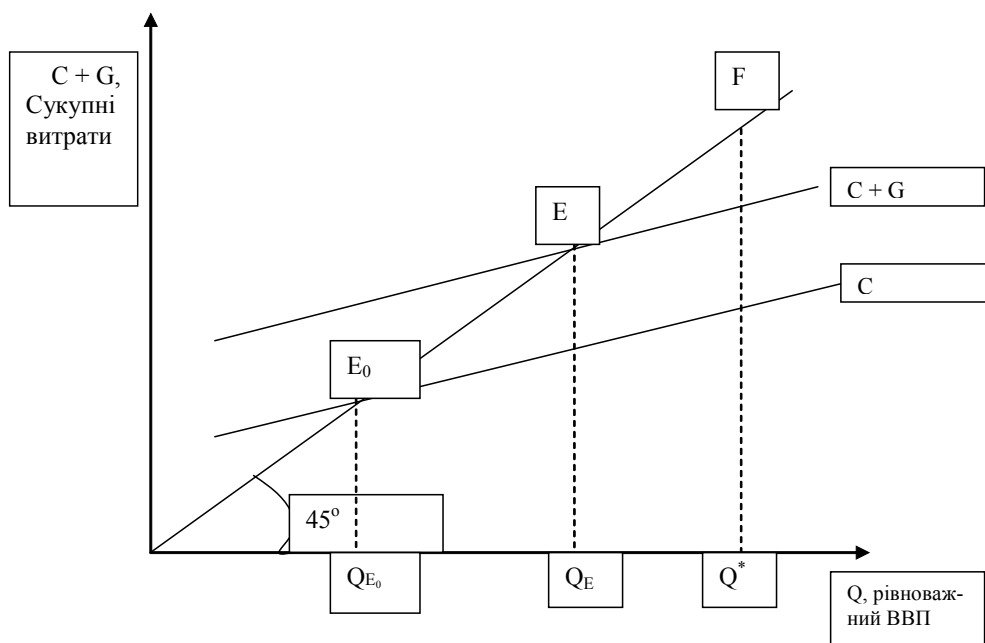

Рис. 1. Вплив державних видатків (G) на величину рівноважного ВВП (Q)

Джерело: Макконнелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика. Киев: ХаГар, 2000. С. 226.

Однак, лише кількісне збільшення ВВП не може бути завданням сучасної розвинутої країни. При цьому слід враховувати необхідність розширеного відтворення здібностей людини. Державні видатки в цьому разі можуть виступати в якості: замовлення у сферах освіти і медицини, капіталовкладень у розвиток та удосконалення комунальної інфраструктури, витрат на наукові розробки, стратегічного інвестування у сферу культури і мистецтв.

Характер такої дії зумовлює водночас декілька позитивних видів впливу: зростання реального обсягу внутрішнього виробництва, що за умов обґрунтованої системи розподілу доходів сприяє поліпшенню рівня життя населення; цільове підвищення життєвих та соціальних стандартів [4, с. 214]. У той же час, в умовах збільшення обсягу ВВП, яке може обумовлюватись демографічним чинником: зростання чисельності населення (у довгостроковій перспективі) збільшує платоспроможний обсяг потреб, збільшуючи сукупний попит, і, у випадку повноцінної дії ринкового механізму, це призводить до зростання сукупної пропозиції (ВВП) [5, с. 129].

Дослідження, що проводив О. Міняйло показують таке. Протягом 1996—2007 рр. при збільшенні державних закупівель на 1 грн валовий внутрішній продукт зростав на 1,56 грн, протягом 2008-2010 рр. при збільшенні державних закупівель на 1 грн валовий внутрішній продукт зростав лише на 0,15 грн [6, с. 15]. Відтак, можемо бачити лише часткове підтвердження теорії мультиплікатора, яка діє та реалізується на практиці в умовах економіки України.

За сучасних умов зростає роль держави як суб'єкта національної економіки, котрий здійснює закупівлі товарів та послуг обсягом 10—15% від ВВП, що іноді наближається до 50% величини витрат державного бюджету. Саме державні закупівлі набувають пріоритетного значення у системі інструментів реалізації фінансово-бюджетної політики держави як чинника виходу економіки на інноваційно-інвестиційну траєкторію розвитку [6, с. 1]. Але варто говорити лише про активізацію участі держави в процесі проведення трансформацій та відповідних реформ, кінцевим результатом якої має бути перехід до більш ліберальної системи економічних відносин, тобто позбавлення ознак командно-адміністративної системи колишнього СРСР, і вихід на траєкторію економічного та людського розвитку. При цьому завдання держави, що були визначені представниками класичної економічної теорії, в обо-

в'язковому порядку мають бути збережені та певним чином модернізовані і доповнені.

Одним з напрямків такої модернізації має стати актуалізація державних закупівель у системі формування державних резервів. В умовах розвинутої змішаної економіки, яка поєднує в собі методи ринкового саморегулювання і урядового втручання, держава в особі державних підприємств сама активно виступає в якості суб'єкта підприємницької діяльності, здійснює виробництво товарів і послуг та виступає як суб'єкт державних закупівель. Їх метою є забезпечення державного запасу стратегічно важливих товарів для впливу на ціни в кризових умовах, забезпечення населення і підприємницького сектору необхідними товарами і сировиною [7, с. 43]. Принциповим чинником при цьому є незалежний об'єктивний підхід до визначення фірм та контрагентів у яких здійснюються закупівлі, рівня цін та власне обсягів закупівель.

Питання ефективності державних закупівель залишається досить актуальною проблемою, оскільки держава зазвичай не діє на ринку як раціональний споживач, що орієнтований на найкращу пропозицію відношення ціни до якості. Причиною цьому можуть бути корупційні схеми, вибір звичного постачальника, який може бути неконкурентоспроможним на ринку чи обмеження вибору лише національних/місцевих виробників [7, с. 71]. Отже, питання економічної ефективності державних закупівель можуть входити у пряме протиріччя з юридичною ефективністю зазначених заходів, тому не менше значення для модернізації сучасної України відіграє інституціональне, зокрема організаційно-правове, удосконалення механізму державних закупівель [1, с. 112].

Також система прямих державних витрат має сприяти посиленню конкуренції і не дозволяти монополізувати ринки, що можуть існувати на конкурентній основі. Це дозволить сприяти переходу від державно-капіталістичної економічної системи, яку описував К. Маркс, до конкурентної ринково орієнтованої економіки.

У зв'язку із вступом у дію в 2016 р. Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом норми національного законодавства в галузі державних закупівель мають бути гармонізовані з відповідним законодавством ЄС. Але важливо, щоб законотворча діяльність у цій галузі не мала суто формального характеру і брала до уваги пріоритети національної економічної політики [8, с. 129]. Це не лише обумовлює певну відповідальність нашої держави, а й відкриває певне коло нових можли-

Таблиця 1. Роль державних закупівель з різних точок зору

Загально-економічна	Макроекономічна	Фінансова	Юридична	Політична	Цивілізаційна	Соціальна та суспільна	Геополітична
<ul style="list-style-type: none"> - Сприяють розвитку державного сектору економіки; - Збільшують сукупну пропозицію; - Сприяють посиленню конкуренції та досягненню кількості ринкової рівноваги; - Можуть не діяти як раціональний споживач, тобто не купувати товари за найнижчою ціною; - Сприяють реалізації об'єктивних економічних законів; - Стимулюють розширення місткості внутрішнього ринку 	<ul style="list-style-type: none"> - Спроможні впливати на структурну перебудову економіки прямо та опосередковано; - Стимулювання розвитку національного виробництва; - Мультиплікативне нарощування ВВП; - Збільшення кількості робочих місць; - Забезпечення економічної та екологічної безпеки; - Є інструментом соціально-економічної політики; - Виконання цільових програм на загальнодержавному у і місцевому рівні; - Міжрегіональний та міжгалузевий перерозподіл економічних ресурсів 	<ul style="list-style-type: none"> - Регулюють грошовий обіг; - Врівноважують платіжний баланс; - Здійснюють вплив на курс національної валюти; - Впливають на стан бюджетного дефіциту; - Через прямі фінансові впливання спроможні сприяти розвитку окремих секторів, сприяючи переходу економічної моделі країни до ринково орієнтованої зі зменшенням долі державної участі; - Спроможні брати участь у освоєнні бюджетних витрат інших країн (в умовах GPA) 	<ul style="list-style-type: none"> - Є джерелом корупції та нецільового використання бюджетних коштів; - Спроможні створювати прецеденти для удосконалення правової бази; - Можуть ігнорувати економічну доцільність на користь юридичної прозорості; - У разі явних та доведених зловживань можуть дискредитувати всю систему державного управління; - Визначають юридичну вагу системи державного управління 	<ul style="list-style-type: none"> - Здійснюють задоволення державних і національних потреб; - Сприяють забезпеченню політичної стабільності; - Приводять (чи не приводять) у відповідність політичні обіцянки до потреб виборців; - Забезпечують посилення прямого волевиявлення через розвиток демократичних інститутів; - Виступають індикатором політичної моделі управління країною та правлячої політичної еліти 	<ul style="list-style-type: none"> - Забезпечують проведення наукових досліджень, створення і впровадження новітніх технологій і розробок; - Сприяють пришвидшенню процесу переходу до нового технологічного укладу; - Фінансують витрати на захист від різних форм агресії, що здійснює РФ по відношенню до України, що, в свою чергу, сприяє цивілізаційній трансформації економічної та суспільно-політичної системи України; - Через фінансування освіти формує цивілізаційні перспективи держави 	<ul style="list-style-type: none"> - Здійснюють вплив на рівень життя населення та короткострокове зменшення рівня безробіття; - Закупівля суспільно необхідних товарів, зокрема ліків для безкоштовного розповсюдження; - Запобігання соціальним конфліктам; - Опосередковано спроможна впливати на демографічний стан; - Створення колективних благ; - Важіль підвищення якості суспільних послуг 	<ul style="list-style-type: none"> - Спроможність посилення позицій та авторитету країни на світовому ринку через підвищення рівня життя та економічного розвитку; - Посилення конкурентних позицій на глобальному ринку через розвиток інфраструктури, зокрема туристичної і транзитної; - Посилення ролі країни у глобальній політиці та у глобальному поділі праці

Джерело: [2, с. 182].

востей, які можна буде реалізувати у разі досягнення певних результатів у напрямі модернізації економічної системи [2, с. 181—182].

У травні 2016 року Україна приєдналася до Угоди СОТ про державні закупівлі (GPA — Agreement on Government Procurement), що відкриває українським компаніям ринки державних закупівель 45 країн-учасниць, серед яких Канада, США, Південна Корея, Сінгапур, Тайвань, Японія та ін. Загальний ринок оцінюється у 1,7 трлн доларів [9, с. 71]. Це створює можливості для участі в освоєнні бюджетних витрат інших країн, посилюючи, таким чином, конкурентні вимоги до товарів і послуг, що створюються і надаються [2, с. 183].

Об'єктивним фактом є те, що державні закупівлі є джерелом корупції та нецільово-

го використання бюджетних коштів. В Україні найбільш поширеними зловживаннями є наміри замовників здійснити закупівлю товару у певного заздалегідь визначеного виробника. У свою чергу, цей результат може бути досягнутим як шляхом уникнення від конкурентних процедур проведення закупівель, так і шляхом надання неправомірної переваги одному із учасників торгів [10, с. 2].

Все це обумовлено наявністю особистого контакту та створенням можливостей для появи економічної зацікавленості в осіб, що приймають відповідні рішення. Виходом з цієї проблеми є об'єктивізація відносин в сфері державних закупівель та створення електронних незалежних систем.

Необхідною умовою переходу до електронного уряду є широка інформатизація всіх процесів у звичайній діяльності міністерств, відомств, місцевих органів виконавчої влади, причому як внутрішніх, так і зовнішніх [11, с. 38]. Впровадження електронної системи державних закупівель ProZorro було миттєво дискредитовано представниками окремих олігархічних ЗМІ. Лунали звинувачення в бік певних (протилежних) олігархічних груп, які, начебто, контролюють ProZorro, використовуючи її для зловживань на свою користь. І зараз практично неможливо довести правдивість або заперечити ці закиди особам, що не беруть безпосередньої участі в цій системі, оскільки до тотального поліпшення фінансової ситуації в країні впровадження ProZorro не призвело.

Застосування державних закупівель відіграє надзвичайно важливе значення в умовах ведення бойових дій, що є особливо актуальним для сучасної України. Державні закупівлі, за таких умов, виступають визначальним параметром збереження вітчизняної економіки, хоча це й збільшує частку державного регулювання в структурі господарського механізму. Вони дають можливість:

- створити гарантований попит на продукцію певного підприємства, що є надзвичайно важливим в умовах війни;

- забезпечити державу, збройні сили, державні установи та цивільне населення від цінових стрибків, визначити чіткий механізм ціноутворення;

- створити чіткий економічний механізм забезпечення країни необхідною продукцією, в першу чергу військовою продукцією та товарами першої необхідності.

Проте, якщо продукція підприємства буде вироблятися в обсягах більших, ніж гарантовані державою закупівлі, це не створить передумов для обмеження цін на решті ринку, який не охоплений державним споживанням. Навпаки, маючи прямі стосунки з державою, така фірма може відчувати безкарність за підвищення цін у військовий час.

Створення в державі єдиної системи матеріально-технічного забезпечення всіх військових формувань озброєнням та військовою технікою, продовольством, паливно-мастильними матеріалами, речовим майном тощо, дасть змогу:

- розробити основи воєнно-економічної політики в інтересах Збройних Сил і всіх інших військових формувань України, враховуючи можливості держави;

- забезпечити узгодження взаємних інтересів військових формувань, військово-промис-

лового комплексу та інших державних закладів у цілому, раціонально використовувати наявні кошти і ресурси;

- здійснити уніфікацію військової продукції;

- значно зменшити витрати на доведення матеріальних засобів до військових споживачів;

- проводити єдину цінову політику та запровадити надійний державний контроль за використанням коштів і ресурсів [12, с. 456—457].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Визначальним фактором перемоги України в протистоянні збройній агресії РФ є модернізація, що може бути досягнута, у тому числі, через управління системою державних закупівель.

Наведена характеристика розкриває певні прогалини, що існували у ролі державних закупівель для розвитку та модернізації сучасної України. Крім добре досліджених аспектів діяльності в сфері державних закупівель, важливими характеристиками такої діяльності виступають політичні, цивілізаційні, суспільні та геополітичні прояви, які заслуговують на більш глибоке розкриття.

Проведення дослідження дозволяє окреслити шляхи у таких напрямках подальших досліджень: розробці математичного індексу модернізації економіки на основі ефективності використання бюджетних коштів та зовнішньої привабливості країни; визначенні пріоритетних ланок та проблемних ділянок у системі державних закупівель; розробці альтернативних підходів до визначення ефективності державних закупівель. Додаткової уваги заслуговує збереження, доповнення та модернізація завдань держави і механізмів їх реалізації, що були визначені класиками та представниками сучасної економічної думки.

Література:

1. Зайченко В.В., Коряк О.М. Державні закупівлі у контексті економічної безпеки. Напрями економічного зростання та інноваційного розвитку підприємств: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених 16 квітня 2020 р. Кропивницький: РВА ЦНТУ, 2020. С. 110—112.

2. Коряк О.М. Державні закупівлі як регулятор розвитку економіки. Конкурентоспроможна модель інноваційного розвитку еконо-

міки України: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 14 квіт. 2020 р. / М-во освіти і науки України, Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. Кропивницький: ЦНТУ, 2020. С. 180—183.

3. Розпутенко І. Управління державними видатками в перехідних економіках. Київ: Основи, 1993. 223 с.

4. Яковенко Р.В. Соціально-інфраструктурні фактори впливу на демографічні процеси. Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць: в 4 т. Дніпропетровськ: ДНУ. 2006. Вип. 217. Т. І. С. 212—218.

5. Яковенко Р.В. Відтворення людського потенціалу в умовах трансформаційної економіки: дис.... кандидата екон. наук: 08.00.01. Київ, 2011. 213 с.

6. Міняйло О.І. Державні закупівлі товарів і послуг у системі регулювання національної економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата екон. наук: спец. 08.00.03 — "Економіка та управління національним господарством" Київ, 2011. 21 с.

7. Яковенко Р.В. Основи теорії економіки для технічних спеціальностей: навч. посіб. Кіровоград: "Поліграф-Сервіс", 2009. 120 с.: іл.

8. Мельников О.С. Особливості публічних закупівель як об'єкта державного регулювання економіки. Теорія та практика державного управління. 2016. № 1 (52). С. 129—135.

9. Мартинович Д.Є. Аналіз ефективності публічних закупівель як інструменту державної допомоги. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 18. С. 70—76.

10. Мельников О.С. Шляхи протидії корупції у сфері державних закупівель. Актуальні проблеми державного управління. 2016. № 1 (49). С. 1—5.

11. Міняйло В. Організація електронних державних закупівель. Вісник КНТЕУ. 2012. № 3. С. 36—44.

12. Яковенко Р.В. Національна економіка: навч. посіб. [2-ге вид., випр.]. Кіровоград: "КОД", 2010. 548 с.: іл.

References:

1. Zaychenko, V.V. and Koriak, O.M. (2020), "Public procurement in the context of economic security", *Materialy Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv, aspirantiv ta molodykh uchenykh. Napriamy ekonomichnoho zrostantia ta innovatsijnoho rozvytku pidpryemstv* [Proceedings of the All-Ukrainian scientific-practical conference of students, graduate students and young scientists. Directions of economic growth and innovative development of enter-

prises], Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytsky, Ukraine, pp. 110—112.

2. Koriak, O.M. (2020), "Public procurement as a regulator of economic development", *Materialy 3-i mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Konkurentospromozhna model' innovatsijnoho rozvytku ekonomiky Ukrainy* [Proceedings of the 3th International Scientific and Practical Conference. [Competitive model of innovative development of Ukraine's economy], Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytsky, Ukraine, pp. 180—183.

3. Rozputenko, I (1993), *Upravlinnia derzhavnymy vydatkami v perekhidnykh ekonomikakh* [Public Expenditure Management in Transition Economies], Osnovy, Kyiv, Ukraine.

4. Yakovenko, R.V. (2006), "Social and infrastructural factors of influence on the demographic processes", *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, vol. 217, no. 1, pp. 212—218.

5. Yakovenko, R.V. (2011), "Reproduction of human potential in a transformational economy", Abstract of Ph.D. dissertation, *Economic Theory and History of Economic Thought*, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

6. Miniajlo, O.I. (2011), "Public procurement of goods and services in the system of regulation of the national economy", Ph.D. Thesis, *Economy and Management of the National Economy*, Kyiv National Trade and Economic University, Kyiv, Ukraine.

7. Yakovenko, R.V. (2009), *Osnovy teorii ekonomiky dlia tekhnichnykh spetsial'nostej* [Bases of economics for technical specialties], Polihraf-Servis, Kirovohrad, Ukraine.

8. Mel'nykov, O.S. (2016), "Features of public procurement as an object of state regulation of the economy", *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, vol. 1 (52), pp. 129—135.

9. Martynovych, D.Ye. (2016), "Analysis of the effectiveness of public procurement as a tool of state aid", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 18, pp. 70—76.

10. Mel'nykov, O.S. (2016), "Ways to Combat Corruption in Public Procurement", *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia*, vol. 1 (49), pp. 1—5.

11. Miniajlo, V. (2012), "Organization of electronic public procurement", *Visnyk KNTEU*, vol. 3, pp. 36—44.

12. Yakovenko, R.V. (2010), *Natsional'na ekonomika* [National economy], 2nd ed, "KOD", Kirovohrad, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 23.03.2022 р.

УДК 658.14:336.144

O. Maslihan,**Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Management, Management of Economic Processes and Tourism, Mukachev State University****ORCID ID: 0000-0002-8465-548X****A. Litvinova,****PhD in Pedagogics, Associate Professor of the Department of Economics and Management, V. N. Karazin Kharkiv National University****ORCID ID: 0000-0002-2513-0632****E. Todierishko,****Postgraduate student of the Department of Economics and Finance, Mukachevo State University****ORCID ID: 0000-0002-3055-0244****K. Shafranova,****PhD in Economics, Associate Professor, Director,****Zhytomyr Economic and Humanitarian Institute of the University "Ukraine"****ORCID ID: 0000-0002-9118-8795**

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.5—6.10

RESOURCE PROVISION OF FINANCIAL POTENTIAL OF A PRODUCTION ENTERPRISE

O. O. Маслиган,**д. е. н., доцент кафедри менеджменту, управління економічними процесами та туризму, Мукачівський державний університет****A. H. Літвінова,****к. пед. н., доцент кафедри економіки та менеджменту, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна****E. B. Тодєрішко,****аспірант кафедри економіки та фінансів, Мукачівський державний університет****K. B. Шафранова,****к. е. н., доцент, директор, Житомирський економіко-гуманітарний інститут Університету "Україна"**

РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВИРОБНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА

The financial condition of domestic enterprises in the modern economy is quite problematic. It's due to the low level of liquidity, monetary stability, the business activity of companies, and their inability to generate a sufficient level of profit. The situation is complicit by the lack of attention to the content, quality, and composition of the resource provision of the financial potential of the production enterprise. Resource provision solves the issues of continuous, targeted, timely selection of resources of the desired quality and quantity of preparation of operational managerial decisions within the financial potential of the production enterprise. The article aims to study the essence and system characteristics of the resource provision of the financial potential of the production enterprise. According to the study results, it was stated that resourcing is a functional system that resolves issues of continuous, targeted, timely selection of resources in the necessary quality and quantity for the analysis, planning, and preparation of operational managerial decisions within the financial potential of the productive enterprise. These provisions compel us to dwell on structuring such parts of the resource provision of the financial potential of a production enterprise as information and organizational support; methodical support. The structure of resource provision is a complex a resource system (financial, information and organizational resources, human resources, technological resources, and flows of all the resources listed), communicative environments (channels of movement of resources and communication between them), technical means (carriers and transmitters of information). Technological resources and their flows create a communicative environment. The optimum resource system of production enterprises is achieved by optimization of technological support in accordance with the modern management paradigm of the financial potential of production enterprises, in particular the introduction of a balanced scorecard. The results of the study determined the need for structuring: information support of the financial potential of the production enterprise; organizational support of the financial potential of the production enterprise; elements of the method of managing the financial potential of the production enterprise.

Фінансовий стан вітчизняних підприємств в сучасній економіці досить проблематичний. Це зумовлене низьким рівнем ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності підприємств, їх нездатністю генерувати достатній рівень прибутку. Ситуація ускладнюється відсутністю уваги до змісту, якості, складу ресурсного забезпечення фінансового потенціалу виробничого підприємства. Ресурсне забезпечення розв'язує питання безперервного, цільового, своєчасного відбору ресурсів бажаної якості та кількості для підготовки оперативних управлінських рішень в межах фінансового потенціалу виробничого підприємства. Відповідно до вищевказаного дослідження орієнтоване на вивчення сутності та системних характеристик ресурсного забезпечення фінансового потенціалу виробничого підприємства. Базовими аспектами дослідження є вихвалення змістових рис ресурсного забезпечення фінансового потенціалу виробничого підприємства. Значна увага приділена системному вивченню та деталізації видової структури ресурсного забезпечення фінансового потенціалу виробничого підприємства. За результатами дослідження було заявлено, що ресурсне забезпечення — це функціональна система, яка розв'язує питання безперервного, цільового, своєчасного відбору ресурсів в необхідній якості та кількості для аналізу, планування і підготовки оперативних управлінських рішень в рамках фінансового потенціалу виробничого підприємства. Ці положення змушують нас зупинитися на структуруванні ресурсного забезпечення фінансового потенціалу виробничого підприємства у розрізі таких елементів, як: інформаційне забезпечення; організаційне забезпечення; методичне забезпечення. Структура ресурсного забезпечення — це складна ресурсна система, а також її комунікативні середовища та технічні засоби. Технологічні ресурси та їх потоки створюють комунікативне середовище. Оптимальна ресурсна система виробничих підприємств досягається оптимізацією технологічного забезпечення відповідно до сучасної парадигми управління фінансовим потенціалом виробничих підприємств, зокрема впровадженням Збалансованої Системи Показників.

Keywords: potential; management; Balanced Scorecard; resource provision.

Ключові слова: потенціал; менеджмент; Збалансована Система Показників; ресурсне забезпечення.

PROBLEM-SETTING AND ITS RELATION TO IMPORTANT SCIENTIFIC OR PRACTICAL OBJECTIVES

The financial condition of domestic enterprises in the economy is quite problematic. This is due to the low level of liquidity, financial sustainability, the business activity of enterprises, and their inability to generate a sufficient level of profit. The situation is complicated by the lack of sufficient attention to the content, quality, and composition of the resource provision of the financial potential of the production enterprise. It is the resource provision that solves the issues of continuous, targeted, timely selection of resources of the desired property and quantity for the preparation of operational managerial decisions within the financial potential of the production enterprise (or — FPPE).

The need for a detailed study of resource provision determined by the properties of its subsystems. In particular: Personnel and financial support are conditionally the same structure of all production enterprises; organizational and information support changes structures and personal characteristics depending on the adopted technological support; technological support is not permanent (methodical provision is determined by the adopted tools of implementation of the management paradigm, forming different order of actions for the implementation of financial management).

ANALYSIS OF RECENT STUDIES AND PUBLICATIONS

Analysis of scientific literature on financial management reveals insufficient coverage of resource

provision of the financial potential of a production enterprise. This is due to the absence of the basic publications on this topic: the formed concept of resource provision; consensus on the structure of resource provision of the FPPE. In particular, were considered the works of I.A. Blanc [1], A.A. Pilipenko, S.M. Pilipenko, I.P. Otenko [6] and others.

The low theoretical development of the question on the resource provision of the financial potential of a production enterprise forms the expediency of developing an approach to understanding the essence of the notion of "resource provision".

A.A. Pilipenko, S.M. Pilipenko, I.P. Otenko [6, p. 345] note that resource provision of management of a production enterprise is a system that solves the problem of its timely provision of necessary resources of a certain quality and quantity. E.N. Kuzbozhev, A.A. Evcharenko, S.S. Pouchkin note that resource is a subsystem of provisioning that supports its integrity, economy, rational interaction of functional, control, and target subsystems FPPE [2, p. 7].

The issue of resource provision in the work of management specialists is considered based on classification, a detailed description of resources used for financial management. However, this simplification does not contribute to a deeper understanding of the issue. E.N. Kuzbozhev, A.A. Evcharenko, S.S. Zupchikina [2] consider resource provision in a broader sense. They distinguish different kinds of it, depending on the functional layer of management.

Formulation of the objectives. The article aims to study the essence and system characteristics of the resource provision of the financial potential of the production enterprise. The research objectives are

thus: 1) study the content of resource provision of the financial potential of the production enterprise; 2) study types of resource provision of the financial potential of a production enterprise.

PRESENTATION OF THE MATERIAL OF THE STUDY, SUPPORTING THE SCIENTIFIC RESULTS OBTAINED

To study the content of the resource provision of the financial potential of a production enterprise, attention should be paid to the fact that detailed consideration and study require those types of resource provision, which:

- 1) formed during the financial activity of the enterprise;
- 2) Influence the speed, quality, and efficiency of the implementation of FPPE functions in the overall capacity of the enterprise;
- 3) have the possibility of adjusting the shape and level of detail.

Following the above provisions, the following types of resource support for financial potential were allocated: information, technological, personnel, organizational, and financial.

Logical generalization of properties of each type of resource support allows to consider it as a complex resource system and flows, communicative environment, channels of movement of resources, technologies, media, and resource transmitters [5; 6]. Therefore, it is logical to have a deeper study of the resource-based provision of financial capacity. The latter is not only a support subsystem but also requires learning and improvement techniques. The above provisions allow us to assert, that resource provision of the financial potential of a productive enterprise is a set of five subsystems of providing: Information, technological, personnel, organizational, and financial. Each of these subsystems can also be represented as a combination of system, communicative and technological components.

The structure of resource provision is a complex resource system (resources and their flows), communicative medium (channels of resource movement and communication between them), and technical means (information carriers and transmitters). The aggregate based on economic resources, which determine the list, necessity, and sufficiency of the resource elements for the effective functioning of the FPPE. The specification of the content of the FPPE resource package allowed consensus to be reached on its structure and detailed consideration of the resource system as a set of resources and resource flows.

In the scientific literature the qualitative characteristic of resource flows is connected with "economic resources", and the content of the concept of "economic resources" is disclosed as [7, p. 90]:

— Material objects and values of a mental nature, which are subjected to industrial, physical, intellec-

tual, and spiritual processing or are used to create benefits for society;

— Sources and means of production and expanded reproduction (Land, means of labor, entrepreneurial abilities, scientific and technological progress, organization of production forms methods, financial, information resources, material and raw materials, human labor).

Thus, economic resources are constantly "moving", receiving, processing, or transferring. It creates resource flows that feed into the FPPE and ensure its existence and development.

The number of these resource flows depends on the complexity of the links between them. Therefore, they need to be classified [5]:

- according to the environment of formation according to the enterprise: internal and external;
- depending on the frequency of receipt: systematic and occasional;
- depending on organizational regulation: formal and informal;
- depending on the form of admission: systematic and not systematic;
- according to the source of formation by the structural subdivisions of the financial service.

This classification considers only the main types of resource flows of financial potential (incoming, generated, spent). However, resource flows are study in terms of:

- forming environments: internal and external;
- a functional feature of the financial management process;
- relationships between subsystems of resource flows.

Consequently, the study of resource flows of the financial potential of a production enterprise requires detailed consideration of economic resources as a composition of their constituent resources (financial, human, organizational, information, technological) and their flows.

Information resources it's an "aggregate of information about the internal and external environment of enterprise" [5]. Information as a component of the economic resources of an enterprise is constantly moving, which determines the existence of information flows. Information flows are the sum of the messages circulating in the FPPE between the FPPE and the external environment required for financial management.

Organizational resources — a coherent, interconnected, ordered set of organizational forms, structures, processes, and production system methods necessary for the strategy implementation and tactics of development [3, p. 6]. The organizational resources are channeled through a management flow that creates a purposeful influence on the FPPE to achieve its objectives.

Personnel resources of an enterprise it's a set of personnel of the enterprise or opportunities to become employees, based on their characteristics and

requirements [4]. Based on the essence of a type of resources, the personnel flows of a production enterprise can be characterized as a flow of formation of personnel resources; a flow of attraction of personnel resources for work (on posts in specific units); the human resources release flow.

Financial resources — the monetary means owned by the enterprise and intended for the implementation of current and extended reproduction expenses, for the fulfilment of financial obligations and economic incentives of employees [4]. Based on the essence of financial resources, their flows appear to be a directional movement related to information, personnel, organizational and technological flows within and outside the resource subsystem of the FPPE.

Technological resources it's a set of information and management technologies, competitive ideas, and scientific developments [7, p. 125]. The essence of management technologies is a form of management activity implementation, which involves procedures and individual operations detailing. Consequently, the level of detail of management technology is determined by the content of the tasks it performs. Thus, the formation of a methodical sequence of stages of solving the problem of the resource provision of the financial potential of a production enterprise should take into account the adopted options for the implementation of technological processes — that is, the accepted management paradigm.

Information technology means computer hardware, software, communication, and user-computer mode [6, p. 297]. Thus, the technological support of the FPPE will generalize the software, the FPPE management technique, technical support, communication, and the mode of user communication with the computer. The said components of technological support provide the possibility of separation of technological flows as a pool circulating in the FPPE, between the FPPE and the external environment of information and management technologies expressed in information messages.

The circulation of information messages sent by the technological subsystem creates a communicative environment with appropriate channels of information flow and participants of the communication process, who make decisions and receive information in a user-friendly form. Users can systematize by interest in the results of the enterprise. Among the users can be distinguished:

— internal users: employees of the enterprise (interest of financial and prospective character), financial managers of all levels, ordinary employees of the financial service (interest of professional character); owners (financial interest);

— external users: business unions, trade unions, lenders, suppliers, buyers (credit and prospective interest); lawyers, press, news agencies, stock exchange, financial consultants, auditing firms,

competitors (indirect interest); public and legislative authorities (fiscal enthusiasm); investors, shareholders (financial interest).

Operations on information transformation are realized in the technological environment of FPPE from the moment of its receipt to the moment of transfer to the customer-user. Technological improvements can optimize the work of the FPPE subsystems and how information is exchanged in the FPPE. The main goal and purpose of resource flows are to optimize the work of the production enterprise, which is achieved through their improvement on many grounds, among which the optimum organization of their organization is of great importance.

Optimal organization of resource flows requires compliance with conditions, such as speed of transmission and reception; intensity; completeness; responsibility; cost-effectiveness; predictability. Studies of the state of the resource system of financial potential allowed us to find its problem. Namely:

1) Resource flow management problems associated with case management: lack of separation of authority within the Finance Service; duplication of resource flows within the Finance Service, the impossibility of their rapid transformation if necessary;

2) Resource flow problems related to case management: the use of time-limited rules for resource exchange (which creates the possibility of conflicts of interest between financial service units); the lack of resources for priority financial projects; unsettled sequence of receipt, transfer, formation, and processing; violation of the order of storage of resources;

3) issues of responsibility for the movement of resources. It's a group rather than an individual responsibility system for meeting deadlines, targeting resources, and how they provide.

Necessary to optimize the state of the resource system of production enterprises. It's determined based on conditions:

1) timeliness, completeness, quality of movement of resources;

2) regulation of resource exchange between structural units and officials of the enterprise;

3) consideration of all options for receiving, transferring, forming, processing, storing resources;

4) officials' responsibility for time-lapse, unauthorized use of resources, perversion of content, and order.

Compliance with the above conditions is achieved through technological support improvement by the modern management paradigm of the FPPE — in particular, the introduction of a balanced scorecard as a tool to ensure the necessary optimization of the resource subsystem.

The optimization of the resource system when using a balanced scorecard is due to the following features:

— the method of financial management provides orientation of analytical, planned, control systems of financial management for the implementation of a single goal;

— the information management system, which provides early warning of deviations from the planned action programmed, synthesizes resource flows in the most promising areas of activity, eliminates the risk of delay, the inadequacy of resource provision to the requirements of management, and informs each employee about the objects of personal responsibility;

— the software of the information system adapted to the needs of financial management and by technological characteristics of outperforms the existing variants of information systems;

— the organizational support system that provides for the development of network FSIS capable of ensuring efficient job allocation and financial service collaboration.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

According to the study results, it was stated that resourcing is a functional system that resolves issues of continuous, targeted, timely selection of resources in the necessary quality and quantity for the analysis, planning, and preparation of operational managerial decisions within the financial potential of the productive enterprise.

These provisions compel us to dwell on structuring such parts of the resource provision of the financial potential of a production enterprise as information and organizational support; methodical support. The structure of resource provision is a complex a resource system (financial, information and organizational resources, human resources, technological resources, and flows of all the resources listed), communicative environments (channels of movement of resources and communication between them), technical means (carriers and transmitters of information). Technological resources and their flows create a communicative environment.

The optimum resource system is achieved by optimization of technological support by the modern management paradigm of the financial potential of production enterprises, in particular the introduction of a balanced scorecard.

PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

The results of the study determined the need for structuring: information support of the financial potential of the production enterprise; organizational support of the financial potential of the production enterprise; elements of the method of managing the financial potential of the production enterprise.

References:

1. Blank, I.A. (2006), *Finansovyy menedzhment* [Financial management], El'ga, Nika-Tsentr, Kyiv, Ukraine.
2. Kuz'bozhev, Ye.N. Yevcharenko, A.A. and Pri-pachkin, S.S. (2003), *Analiz obespechivayushchikh podsystem sistemi upravlinnya* [Analysis of supporting subsystems of the management system], KGTU, Russia.
3. Kucher, M.M. (2002), "Economic assessment of organizational development of industrial enterprises", Ph.D. Thesis, National economy, Dneprodzerzhinsky state. technical university, Dneprodzerzhinsk, Ukraine.
4. Pilipenko, A.A. Pilipenko, S.M. and Otenko, I.P. (2005), *Menedzhment* [Management], VD "INZHEK", Kharkiv, Ukraine.
5. Maslyhan, O.O. (2009), "Modern management paradigm of financial potential of the production enterprise (on the materials of enterprises for wood processing and production of wood products)", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics and business management, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine.
6. Maslihan, O., Mamatova, L., Zhukov, S. and Ribak, O. (2022), "Modern management paradigm of financial potential of a manufacturing enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 2, pp. 26—31.
7. Fedulovaya L.I. (2007), *Suchasni kontseptsiiy menedzhmentu* [Modern concepts of management], Tsentr uchbovoyi literatury, Kyiv, Ukraine.

Література:

1. Бланк І.А. *Фінансовий менеджмент: учебн. курс. 2-е изд. перераб. и доп. К.: Эльга, Ника-Центр, 2006. 656 с.*
 2. Кузьбожев Е.Н. Евчаренко А.А., Припачкин С.С. *Анализ обеспечивающих подсистем системы управління*, КГТУ, 2003. 44 с.
 3. Кучер М.М. *Економічна оцінка організаційного розвитку підприємств промисловості: автореф. дис. канд. екон. наук. Дніпродзержинський держ. технічний ун-т., Дніпродзержинськ, 2002. 18 с.*
 4. Маслиган О.О., Маматова Л.Ш., Жуков С.А., Рибак О.М. *Сучасна управлінська парадигма фінансового потенціалу виробничого підприємства. Економіка та держава. 2022. № 2. С. 26—31.*
 5. Маслиган О.О. *Сучасна управлінська парадигма фінансового потенціалу виробничого підприємства (на матеріалах підприємств з оброблення деревини та виробництва виробів з деревини): дис. канд. екон. наук. Ужгород, 2009. 348 с.*
 6. Пилипенко А.А., Пилипенко С.М., Отенко І.П. *Менеджмент: підручн. Х.: ВД "ІНЖЕК", 2005. 456 с.*
 7. Федуллова Л.І. *Сучасні концепції менеджменту: навчальн. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2007. 536 с.*
- Стаття надійшла до редакції 30.03.2020 р.*

УДК 336.71

О. А. Руда,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Вінницький національний аграрний університет

ORCID ID: 0000-0002-3266-7470

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.5—6.15

БАНКІВСЬКИЙ НАГЛЯД ТА ЙОГО ВПЛИВ НА БАНКІВСЬКУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

O. Ruda,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finances,

Banking and Insurance, Vinnytsia national agrarian University, Vinnytsya

CURRENT STATE OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF BANKING SUPERVISION

Дана стаття розкриває поняття "банківський нагляд" та висвітлено його вплив на банківську систему в цілому. Наведено поняття "банківська система" та виокремлено її цілі. Банківський нагляд досягається завдяки різним прийомам, способам та методам банківського нагляду, які були охарактеризовані в статті. Проаналізовано кількісну зміну комерційних банків, які діяли на території України у період з 01.05.2016—01.05.2021 рр. Дано визначення поняття "економічні нормативи діяльності банків" та перераховано які нормативи встановлені Національним банком України, що є обов'язковими до виконання всіма банками. Також було проаналізовано кожний з наведених нормативів за період з 01.05.2016—01.05.2021 рр. Наведено моменти які необхідно вдосконалити для покращення банківського нагляду. Охарактеризовано напрямки покращення за вимогами Базель-III, та зроблені висновки.

This article reveals the concept of "banking supervision" and highlights its impact on the banking system as a whole. The concept of "banking system" is given and its goals are highlighted. Banking supervision is achieved through various techniques, methods and techniques of banking supervision, which were described in the article. Prospects for the development of economic processes in the economy of any country are determined by the stability and state of the country's banking system. Effective functioning of the banking system is a necessary condition for the development of market relations in Ukraine, which objectively determines the key role of the central bank in regulating banking activities. That is why the banking sector of the state requires close attention from its regulators, who are primarily called to monitor the condition and stability of banking institutions that make up the country's banking system, and regulate, if necessary, various aspects of banking that have a real impact on functioning. banking system of the country as a whole.

Banking supervision is achieved through a variety of techniques, methods and techniques of banking supervision. Methods of banking supervision — a set of techniques and methods for performing the functions of banking supervision. Banking supervision should create an efficient and competitive banking system that would respond to the needs of the population in providing quality financial services at a reasonable cost. It should be understood that there is always a balance between the level of protection offered by supervision and the value of the financial activities of intermediaries. The lower the risk perception of banks and the financial system, the more effective supervision should be. The quantitative change of commercial banks operating on the territory of Ukraine in the period from 01.05.2016 to 01.05.2021 is analyzed. Each of the above standards for the period from 01.05.2016—01.05.2021 was also analyzed. The points that need to be improved to improve banking supervision are given. The directions of improvement according to the requirements of Basel-III are described, and conclusions are made.

Ключові слова: банківська система, банківський нагляд, банк, економічні нормативи, діяльність банків, ліквідність, платоспроможність.

Key words: banking system, banking supervision, bank, economic standards, banking activities, liquidity, solvency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Враховуючи кризові тенденції на світових фінансових ринках актуальності набуває пи-

тання формування надійної та ефективної банківської системи як в теоретичному, так і в практичному плані. Оскільки, недосконале регулювання діяльності фінансових посередників призвело до негативних подій в економіці світових країн. Саме тому світові організації розпо-

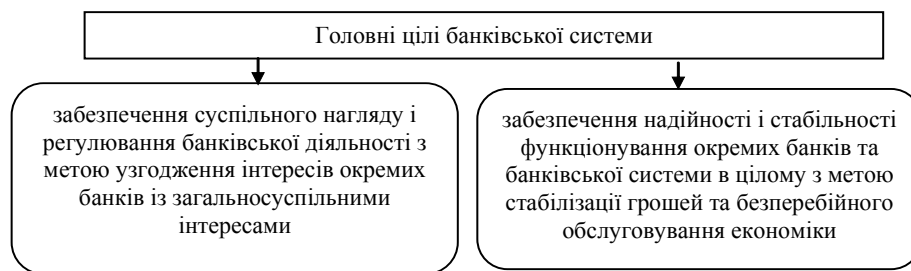

Рис. 1. Цілі банківської системи

Джерело: [7, с. 30].

чали пошук напрямів підвищення ефективності системи регулювання та нагляду. Концепція банківського нагляду в кожній країні має свою специфіку, пов'язану як з історичним розвитком, так і зі структурою влади та банківської системи.

Однак час від часу перед кожним центральним банком постає завдання щодо вдосконалення або визначення найоптимальніших механізмів і форм здійснення банківського нагляду з урахуванням історичних факторів розвитку та новітніх технологічних можливостей, що з'являються в банківській діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню формування та функціонування банківського нагляду присвячено праці зарубіжних і вітчизняних науковців та практиків, зокрема, таких вітчизняних авторів, як Васильченко З., Вдовенко Л., Дьяконова І., Кіреєв О., Кузнєцова А., Любунь О., Міщенко В., Мороз А., Нікіфоров П., Примостка А., Раєвський К., Руда О., Савлук М., Смовженко Т. та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Теоретичне узагальнення основних тенденцій розвитку складових системи банківського нагляду в Україні та наближення її до міжнародних стандартів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Банківська система має своє особливе призначення, свої специфічні риси і функції. Виникає вона не внаслідок механічного поєднання окремих банків у випадкову сукупність, а будується на заздалегідь виробленій концепції, у межах якої відводиться певне місце кожному виду банків і кожному окремому банку.

Тому банківська система — це законодавчо визначена, чітко структурована та субординована сукупність фінансових посередників, які здійснюють банківську діяльність на постійній професійній основі і функціонально взаємопов'язані в самостійну економічну структуру [4, с. 29].

Відносно окремих банків самостійність системи проявляється у специфічних цілях та функціях її порівняно з цілями та функціями банків.

Головною метою діяльності окремих банків є одержання прибутку. Стосовно банківської системи ця ціль не просто не збіль-

шується пропорційно кількості банків, що входять до системи, а взагалі переміщується на другий план, залишаючись лише ціллю окремих банків (рис. 1).

Виникає банківська система не внаслідок механічного поєднання окремих банків, а ґрунтується на заздалегідь виробленій концепції, у межах якої кожний вид банків і кожний окремий банк посідають певне місце.

Перспективи розвитку економічних процесів у господарстві будь-якої країни зумовлюються стабільністю і станом банківської системи країни. Саме тому банківська сфера держави вимагає пильної уваги з боку її регулюючих органів, які покликані, насамперед, наглядати за станом і стабільністю банківських установ, що утворюють банківську систему країни, а також регулювати у разі необхідності різноманітні аспекти банківської діяльності, що мають реальний вплив на функціонування банківської системи країни в цілому.

Під "банківським наглядом" у науковій літературі, як правило, розуміє організованість контролю та активних організованих діянь Національного банку України, цілеспрямованих на дотримання банками та другими кредитно-фінансовими установами у ходові їх функціонування законодавства України і встановлених норм, з ціллю забезпечення стабільності кредитної системи та охороні від даностей вкладників [13, с. 49]. На наш погляд, це тлумачення далеко не повною мірою розкриває це складне поняття, крім того включення до його складу інших кредитно — фінансових установ також є помилковим. На нашу думку, дане визначення більш придатне для поняття фінансовий надгляд. Однак, слід мати на увазі, що підвищення вимог до якості банківського нагляду, вносить нові нюанси у тлумачення поняття "банківський надгляд".

Ураховуючи на вище сказане можна відзначити, що важливої уваги є вартим терміни, які наводяться в обігу для формулювання процесу спостереження за фінансовою діяльністю банківських установ [14, с. 155]:

— банківське регулювання — це одна з функцій Національного банку України, яка зводиться до створення системи норм, що регулюють діяльність комерційних банків, характеризують фронтальні принципи банківської діяльності, порядок виконання банківського нагляду, відповідальність за недотримання банківського законодавства;

— банківський нагляд — функціонування щодо виготовлення ефективної системи захисту інтересів кредиторів і вкладників, ефективного реагування на події, які дестабілізують діяльність банківської установи; контроль банку за застосуванням банківського кредиту.

Закон України "Про Національний банк України" у ст. 1 визначає банківський нагляд як систему контролю та активних впорядкованих дій Національного банку, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку, а банківське регулювання визначає як одну з ролей Національного банку, яка понижає у створенні порядки норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства [12].

Банківський нагляд досягається завдяки різним прийомам, способам та методам банківського нагляду. Методи банківського нагляду — це сукупність прийомів і способів щодо виконання функцій банківського нагляду. У літературі виділяють різні методи банківського нагляду, зокрема виїзне інспектування, безвиїзний нагляд, усне застереження, адміністративний, індикативний, нормативний нагляд, нагляд за допомогою інструкцій, CAMELS.

Інспекційні банківські перевірки в основному забезпечують виконання двох основних завдань. По-перше, інспекційні перевірки дозволяють наглядовому органу оцінити профіль ризиків банку та ступінь професійної придатності керівництва банку та його персоналу. І, по-друге, інспекційні перевірки дозволяють переконатися наглядовому органу в дотриманні банком нормативних вимог, у належній організації управління банком та в надійності системи управління ризиками даної банківської установи [3].

Складові індикативного нагляду можна об'єднати за двома ознаками. До першої групи треба віднести засоби впливу, пов'язані з фор-

Таблиця 1. Кількість діючих банків України за період 01.05.2016—01.05.2021 рр.

Назва показника	Станом на 01.05.					
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Кількість діючих банків	109	90	82	77	75	73
з них: з іноземним капіталом	42	38	39	36	34	33
у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	16	17	20	23	23	23

Джерело: [10].

мулюванням кількісних параметрів банківської діяльності, зокрема [6, с. 62]:

— встановлення неодмінних економічних нормативів;

— формулювання норм неодмінних резервів для банків;

— встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій.

У цих свідченнях індикативний нагляд поєднується з адміністративним, оскільки, наприклад, встановлення кількісних значень незмінних економічних нормативів (індикативний нагляд) є одночасно вимогою щодо діяльності банків (адміністративний нагляд).

Орган нагляду не має позначатися на виконанні окремих договірних відносин, хоч клієнт банку зацікавлений у підтримці його інтересів у можливих приватно-правових спорах.

Однією з форм банківського нагляду з боку Національного Банку України можна виділити фінансовий моніторинг.

Всі банки для забезпечення виконання вимог законів України з питань запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, зобов'язані розробляти і реалізовувати програми ідентифікації та вивчення своїх клієнтів, а також програми навчання і підвищення кваліфікації працівників [1, с. 12].

Сьогодні можна відстежити значну кількісну зміну комерційних банків, які діяли на території України у період з 01.05.2016—01.05.2021 рр. (таблиця 1). За цей період спостерігається зменшення кількості діючих банків на 36 од., з яких 7 мали частку іноземного капіталу.

Як видно з даних таблиці, наприклад, тільки за 2017 рік втратили свою ліцензію 19 банківських установи; за підсумком 2018 року кількість банків, що мали ліцензію скоротилася на 12 од., а за 2021 рік — на 2 од.

Недовіра та невпевненість в майбутньому банків призводить до відтоку капіталу з банківського ринку. Банкам все важче залучати на обслуговування клієнтів та зберігати депозитний портфель на безпечному для функціонування банківських установ рівні.

Таблиця 2. Регулятивний капітал (норматив Н1) по банківській системі в цілому за період 01.05.2016—01.05.2021 рр.

Норматив		Станом на 01.05.					
		2016	2017	2018	2019	2020	Зміна 2021/2016
Н1	Регулятивний капітал (млн грн)	130208	97313	122918	123439	154359	187474
	Зміна до попереднього року (млн грн)	29230	-32895	25605	521	30920	33115

Джерело: [10].

Таблиця 3. Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу по банківській системі за період 01.05.2016—01.05.2021 рр.

Норматив		Станом на 01.05.					
		2016	2017	2018	2019	2020	Зміна 2021 до 2016
Н2	Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу	12,74	13,77	17,06	16,21	19,7	23,02
	Нормативне значення, %	Не менше 10%					
Н3	Норматив достатності основного капіталу	-	-	-	11,40	14,47	16,77
	Нормативне значення, %	Не менше 7%					

Джерело: [10].

Економічні нормативи діяльності банків (economic ratios; regulatory ratios for banks) — показники, встановлені Національним банком України з метою регулювання банківської діяльності на основі безвиїзного нагляду для здійснення моніторингу діяльності окремих банків і банківської системи в цілому. Національний банк України встановлює наступні економічні нормативи, що є обов'язковими до виконання всіма банками [11, с. 830]:

Нормативи капіталу: мінімального розміру регулятивного капіталу — Н1 (500 млн грн); достатності (адекватності) регулятивного капіталу — Н2 (не менше 10%).

Нормативи ліквідності: миттєва ліквідність — Н4 (не менше 20%); поточна ліквідність — Н5 (не менше 40%); короткострокова ліквідність — Н6 (не менше 60%).

Нормативи кредитного ризику: максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента — Н7 (не більше 25%); великих кредитних ризиків — Н8 (не більше 8-ми кратного розміру регулятивного капіталу); максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру — Н9 (не більше 5%); максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих

інсайдерам — Н10 (не більше 30%).

Нормативи інвестування: інвестування в цінні папери окремо за кожною установою — Н11 (не більше 15%); загальної суми інвестування — Н12 (не більше 60%).

Проаналізуємо стан виконання вимог НБУ (економічних нормативів) банками в цілому по банківській системі за офіційними даними [10].

В таблиці 2 згруповано дані щодо стану виконання нормативу Н1 по банківській системі України за період 01.05.2016—01.05.2021 рр.

Як видно з даних таблиці, за період 2016—2021 рр. регулятивний капітал банків збільшився на 57266 млн грн.

В таблиці 3 подано дані щодо виконання нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2) в цілому по банківській системі за період 01.05.2016—01.05.2021 рр., нормативне значення якого, згідно вимог НБУ, не повинно бути нижчим 10%.

Так, достатність регулятивного капіталу є вищою за нормативне значення у 10%.

За останній рік його значення збільшилося на 10,28 п.

А достатність основного капіталу є вищою за нормативне значення у 7%. Протягом 2016—2018 рр. показник відсутній. За останній рік його значення збільшилося на 16,77 п.

Оскільки банківська діяльність піддається ризику ліквідності — ризику недостатності надходжень грошових коштів для покриття їх відпливу, це може призвести до того, що банк не зможе розрахуватися в строк за власними зобов'язаннями у зв'язку з неможливістю за певних умов швидкої конверсії фінансових активів у платіжні засоби без суттєвих втрат. У зв'язку з цим, банки повинні постійно управляти ліквідністю, підтримуючи її на достатньому рівні для своєчасного виконання всіх взятих на себе зобов'язань з урахуванням їх обсягів, строковості й валюти платежів, забезпечувати потрібне співвідношення між власними та залученими коштами [8, с. 520]. З метою контролю за станом ліквідності банків НБУ встановив нормативи ліквідності: миттєвої ліквідності (Н4), поточної ліквідності (Н5) та короткострокової ліквідності (Н6).

В таблиці 4 представлено дані щодо виконання нормативів миттєвої ліквідності (Н4),

поточної ліквідності (Н5) та короткострокової ліквідності (Н6) по банківській системі в цілому за період 2016—2021 рр., нормативні значення яких відповідно становлять 20%, 40% та 60%.

Як видно з даних таблиці 4, за період з 01.05.2016 по 01.05.2019 роки норматив миттєвої ліквідності Н4 значно перевищував необхідне значення згідно вимог НБУ у 20%, проте за 2020—2021 рр. період аналізу показник відсутній.

Норматив поточної ліквідності Н5 був також вищим за необхідну норму у 40% та не опускався нижче 80,96%. Дана ситуація свідчить про значне накопичення коштів, які не приносять прибутку банкам. Та за період 2020—2021 рр. ситуація змінилась на краще, оскільки значення показника відсутнє.

Норматив короткострокової ліквідності Н6 за період 2016—2021 рр. не опускався нижче 86% та відповідав встановленому нормативному значенню не менше 60%.

Отже, всі нормативи ліквідності по банківській системі України за аналізований період значно перевищують мінімально допустимі значення, встановлені Нацбанком України, а, отже, спостерігається надлишкова ліквідність по банківській системі.

З метою зменшення банківських ризиків Національний банк установлює нормативи кредитного ризику, а саме норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7), норматив великих кредитних ризиків (Н8) та норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9), недотримання

Таблиця 4. Стан виконання нормативів миттєвої ліквідності (Н4), поточної ліквідності (Н5) та короткострокової ліквідності (Н6) по банківській системі за період 2016—2021 рр.

Норматив		Станом на 01.05.						
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	Зміна 2021/2016
Н4	Норматив миттєвої ліквідності, %	72,25	60,96	59,53	69,96	-	-	-
	Нормативне значення, %	Не менше 20%						
Н5	Норматив поточної ліквідності, %	80,96	113,41	102,46	100,25	-	-	-
	Нормативне значення, %	Не менше 40%						
Н6	Норматив короткострокової ліквідності, %	89,56	95,54	93,02	92,29	91,04	89,5	-0,06
	Нормативне значення, %	Не менше 60%						

Джерело: [10].

яких може призвести до фінансових труднощів у діяльності банку.

В таблиці 5 представлена інформація щодо стану виконання нормативів кредитного ризику банками України з 2016 по 01.05.2021 р.

Дані з таблиці 5 свідчать про виконання нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) за період 01.05.2016—01.05.2021 рр. в межах 21,14%—18,95%, що не перевищує норму у 25%. Проте, значення нормативу демонструє достатньо високий рівень сигналу кризи, особливо у 2016 році. Нагадаємо, кредитний ризик, який прийняв банк на одного контрагента або групу пов'язаних контрагентів, вважають великим, якщо сума всіх вимог банку до цього контрагента (групи пов'язаних контрагентів) і всіх позабалансових зобов'язань, наданих банком щодо цього контрагента або групи пов'язаних контрагентів, становить 10% і більше регулятивного капіталу банку.

Таблиця 5. Стан виконання нормативів кредитного ризику банків за період 2016—2021 рр.

Норматив		Станом на 01.05.						
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	Зміна 2021/2016
Н7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента	21,14	20,90	20,01	18,65	19,17	18,95	-2,19
	Нормативне значення, %	Не більше 25%						
Н8	Норматив великих кредитних ризиків, %	331,11	283,57	175,12	172,21	106,49	83,82	-247,29
	Нормативне значення, не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу	не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу						
Н9	Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами	35,35	28,98	14,52	9,53	6,00	4,18	-31,17
	Нормативне значення, %	Не більше 25%						

Джерело: [10].

Таблиця 6. Стан виконання банками України нормативів інвестування за період 2016–2021 рр.

Норматив		Станом на 01.05.						Зміна 2021/2016
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Н11	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою, %	0,001	0,0001	0,0001	0,0005	0,0002	0,0002	-0,0008
	Нормативне значення, %	Не більше 15%						
Н12	Норматив загальної суми інвестування, %	0,75	0,39	0,16	0,15	0,13	0,09	-0,66
	Нормативне значення, %	Не більше 60%						

Джерело: [10].

Згідно даних таблиці 5, норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9) не виконувався у 2016 р. по банківській системі України, допустимий максимум згідно вимог НБУ якого складає 25%. У 2016 — вже 35,35%. Проте, за 2017–2021 рр. його значення зменшилося майже вдвічі і на початку 2021 року він вже відповідав встановленому нормативу НБУ.

Окрему увагу слід звернути на нормативи стосовно кредитування інсайдерів (пов'язаних з банком осіб). Якщо до 2016 року фактичні значення нормативів Н9 та Н10 (з 1.07.2015 року не розраховуються банками) були досить низькими та перебували в межах нормативного значення (не більше 5% та не більше 30% відповідно), то з уведенням Національним банком України відповідно до Постанови від 08.06.2015 № 361 "Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні" нормативу максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9), у банківській системі виявилось порушення дотримання вимог. При оптимальному значенні показника не більше 25% норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами становив у 2016 році 35,35% збільшившись на 5,53%, що свідчить про підвищення кредитного ризику в банківській системі України за цим напрямом. Рівень кредитного ризику банківської системи є надзвичайно високим та негативно впливає на стабільність функціонування усієї банківської системи [15, с. 29].

Далі розглянемо виконання банками України нормативів інвестування, а саме нормативу інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (не більше 15 %) та нормативу загальної суми інвестування (не більше 60 %). В таблиці-6 подано дані щодо стану виконання вимог НБУ банками України стосовно зазначених нормативів.

Порівняння стану виконання нормативів інвестування банками України з граничними, встановленими НБУ, дозволяє зробити висновок про дуже низьку інвестиційну активність по всій банківській системі України. Банки не зацікавлені в здійсненні прямих інвестицій в компанії України, а зосередилися більше на портфельних інвестиціях, які купують їх з метою подальшого продажу й отримання торговельного прибутку від різниці між ціною продажу і купівлі. Даний факт пов'язаний також з рядом причин об'єктивного та суб'єктивного характеру, які стосуються як загального рівня розвитку національної економіки в різних її сферах, так і незацікавленістю банків у фінансуванні інвестиційних проектів у зв'язку зі значними ризиками та невідповідністю термінів ресурсної бази строкам реалізації інвестицій.

І так, відповідно до таблиці-6 видно що норматив Н11 та Н12 також дотримані банками України в нормі відповідно не більше 15% та 60%.

Таким чином, в цілому банківські установи України дотримуються виконання нормативних вимог НБУ, окрім показника Н9-нормативу максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами. Проте, на сьогодні банківська система України залишається в кризовому стані. За останні роки кількість банків зменшилася більше ніж вдвічі. Подолання кризи можливе лише за умов стабілізації економіки в цілому. Зараз банкам вдається втримувати свою ліквідність лише через те, що вони розміщують свої активи у первинні та вторинні резерви (готівку, кошти на поточних рахунках у НБУ) та не ризикують вкладати їх у високодохідні активи. Ті ж банки, що не зменшують обсягів кредитування, поступаються якістю кредитного портфеля на фінансовому ринку України.

У 2018 року запроваджено щорічну оцінку стійкості банків та банківської системи України. Відповідне положення про здійснення оцінки стійкості банків та банківської системи зат-

верджене постановою Правління Національного банку від 22.12.2017 № 141. Крім цього, з метою вдосконалення банківського нагляду в умовах переходу до міжнародних стандартів вважаємо за доцільне [5, с. 64]:

— удосконалити процедуру ліцензування банківської діяльності;

— запровадити постійний моніторинг діяльності вітчизняних комерційних банків, зокрема їх фінансового стану;

— здійснювати постійний контроль за дотриманням нормативів банківської діяльності та чинного законодавства;

— запровадити постійні інспекційні перевірки банківської діяльності;

— здійснювати комерційними банками постійний поточний внутрішній контроль та зовнішній аудиторський контроль;

— розробити та надіслати наглядові інструкції для банківських установ щодо впровадження стандартів Базеля III;

— розробити та надіслати наглядові інструкції для банківських установ щодо переходу до стандартів міжнародної фінансової звітності, розробленої IASB.

Ці заходи спрямовані на забезпечення прозорості банківської діяльності, що дасть змогу ринку в особі клієнтів повноцінно виконувати свою регулятивну функцію, а банкам прозорі конкурувати між собою.

У вересні 2010 р. Базельський комітет з банківського нагляду прийняв так званий стандарт Базель-III, що був розроблений як відповідь на виклики глобальної фінансової кризи та призначений підвищити стійкість банківських систем. Базель-III не скасовує попередні угоди по капіталу (у межах Базеля-I і Базеля-II), а доповнює їх і спрямований на усунення визнаних міжнародним співтовариством недоліків існуючих стандартів регулювання, таких як недостатній рівень вимог до капіталу банку, можливість включати в капітал гібридні інструменти без обов'язкової їх конвертації або списання на збитки, про циклічність регулювання, не-

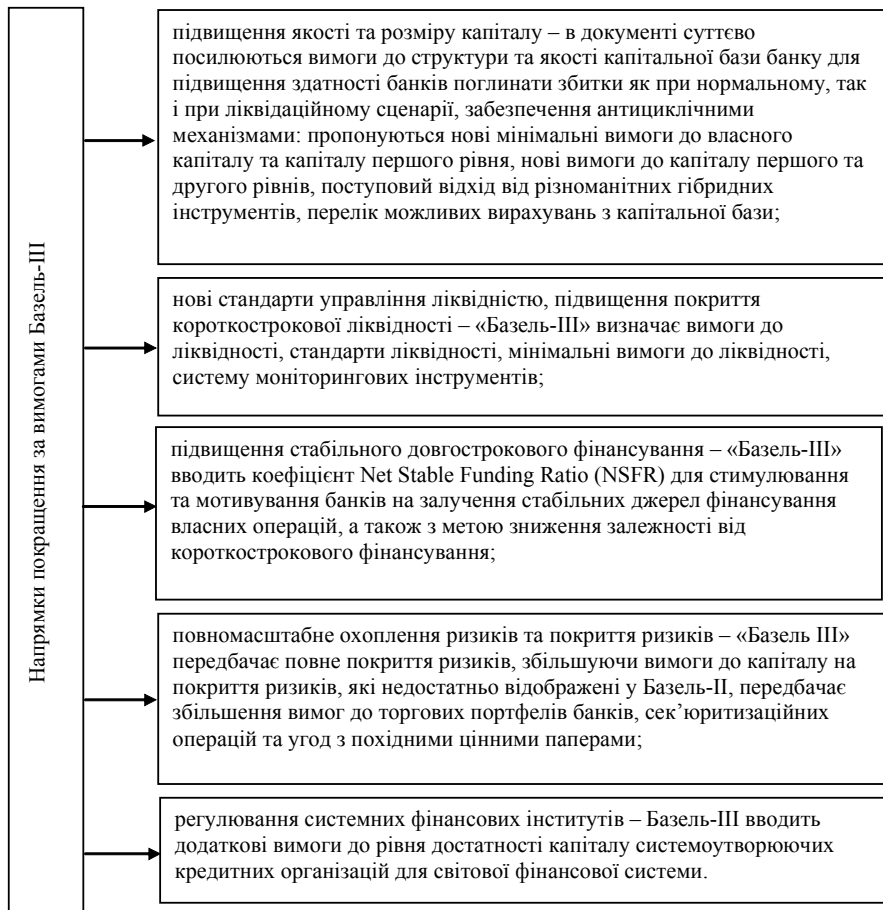

Рис. 2. Напрямки покращення за вимогами Базель-III

Джерело: [9].

дооцінка ризику по сек'юритизованих активах і ризику на контрагента по операціях з деривативами; недостатність розкриття банками інформації.

Зміни можна поділити на напрями (рис. 2).

Необхідність чіткого графіку запровадження Базель-III пояснюється тим, що розроблені Базельським комітетом нормативи перестають бути лише рекомендаціями для світової банківської спільноти, вони стають жорсткими вимогами до банківських установ, невиконання яких передбачає застосування жорстких санкцій з боку регуляторів [2, с. 123].

Згідно з рішенням Базельського комітету з банківського нагляду, зміни до Базельських рекомендацій (Базель-III) мали на меті такі основні цілі:

1) зміцнити міжнародні нормативи з управління капіталом та ліквідністю для створення більш стійкого банківського сектору;

2) покращити здатність банківського сектору долати наслідки фінансових та економічних криз і таким чином знизити ризик розповсюдження цих проблем з фінансового у реальний сектор економіки.

Хоча зміни, внесені в "Міжнародну конвергенцію визначення капіталу та стандартів капіталу: нові підходи" не є кардинальними, але їх запровадження має інноваційний характер, який полягає в такому:

а) зміна підходів до фінансового управління та ризик-менеджменту шляхом підвищення стандартів управління ризиками, ступеня інтеграції управління фінансами та ризиками банківських установ;

б) забезпечення стабільної бази та необхідних резервів для протистояння всіляким ризикам та кризам;

в) можливість формування більш повної, консолідованої картини бізнесу для акціонерів та менеджменту.

Отже, банківський нагляд виступає незмінним чинником укріплення банківської системи країни. Адаптація вітчизняного банківського нагляду до міжнародних стандартів дозволить перейти до моделі розвитку банківського сектору, що характеризується пріоритетом якісних показників діяльності та орієнтацією на довгострокову ефективність.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

За останні роки в Україні виконано важливий крок щодо вдосконалення системи банківського нагляду і регулювання та наблизення її до міжнародних стандартів і практики, однак у цій діяльності є ще багато невирішених питань і недоліків, головні з яких: недосконалість контролю за наявністю у банках адекватних систем управління ризиками; низький рівень практичної реалізації пруденційних вимог, зокрема, у частині здійснення операцій з інсайдерами та дотримання нормативів великих кредитних ризиків; відсутність належного контролю за наявністю у банків положень, практики та процедур щодо протидії відмиванню доходів, набутих злочинним шляхом та інше.

Тому, з метою подальшого розвитку складових системи банківського нагляду необхідним є створення ефективної системи внутрішнього контролю, першим кроком до побудови якої є чітке визначення його мети і цілей.

Література:

1. Ганзюк С.М. Лінькова А.В. Особливості функціонування проблемних банків в Україні. Молодий вчений. 2016. № 8 (35). С. 11—14.
2. Кравчук В.В. Базельські угоди: новий етап розвитку міжнародної системи оцінки ризиків. Фінанси України. 2004. № 6. С. 121—128.

3. Лобозинська С.М. Удосконалення правового регулювання банківської системи України. URL: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Vddfa/2009_1/3/5.%20Lobozinskaj.pdf

4. Любунь О.С. Любунь В.С., Іванець І.В. Національний банк України: основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності. навч. посіб. К.: ЦНА, 2004. 351 с.

5. Макаренко Ю.П. Сучасний стан та шляхи удосконалення банківського регулювання та нагляду. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 12. С. 62—67.

6. Мамедов С.Г. Підвищення ефективності нагляду в контексті реструктуризації банків. Вісник університету банківської справи. 2017. № 1 (28). С. 60—64.

7. Міщенко В.І., Яценюк А.П., Коваленко В.В., Коренєва О.Г. Банківський нагляд: навчальний посібник. К.: Знання, 2004. 406 с.

8. Панасенко І.М. Банківський нагляд як інструмент забезпечення стабільності банківської системи України. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. № 23. С. 518—523.

9. Основні принципи ефективного банківського нагляду (Основні Базельські принципи). URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45251>

10. Офіційний сайт Національного банку України URL: www.bank.gov.ua

11. Пернарівський О.В., Пернарівська О.О. Методи оцінювання ризиків у банківській діяльності. Східна Європа: Економіка, бізнес та управління. 2018. Вип. 6 (17). С. 828—833.

12. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 р. № 679 — XIV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

13. Стійкість фінансових ринків України та механізми її забезпечення / О.І. Барановський, В.Г. Барановська, Є.О. Бублик та ін. за ред. д-ра екон. наук О.І. Барановського, НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. К., 2010. 492 с.

14. Табачук Г.П. Бус О.Б. Основні цілі, завдання та принципи організації банківського регулювання й нагляду. Вісник Університету банківської справи Національного банку України. 2011. № 2 (11). С. 151—157.

15. Волкова В.В. Тенденції розвитку банківського нагляду в Україні в умовах переходу до міжнародних стандартів. European journal of economics and management. Volume 4. Issue 3. 2018. С. 26—35. URL: https://eujem.cz/wp-content/uploads/2018/eujem_2018_4_3/eujem_2018_4_3.pdf

References:

1. Hanzhuk, S.M. Lin'kova, A.V. (2016), "Features of the functioning of troubled banks in Ukraine", *Molodyj vchenyj*, vol. 8 (35), pp. 11—14.

2. Kravchuk, V.V. (2004), "The Basel Accords: a new stage in the development of an international risk assessment system", *Finansy Ukrainy*, vol. 6, pp. 121—128.

3. Lobozyns'ka, S.M. (2009), "Improving the legal regulation of the banking system of Ukraine", available at: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Vddfa/2009_1/3/5.%20Lobozyns'kaj.pdf (Accessed 10 Feb 2022).

4. Liubun', O.S. Liubun', V.S., Ivanets', I.V. (2004), *Natsional'nyj bank Ukrainy: osnovni funktsii, hroshovo-kredytna polityka, rehulivannia bankivs'koi diial'nosti* [National Bank of Ukraine: main functions, monetary policy, regulation of banking activities], TsNL, Kyiv, Ukraine.

5. Makarenko, Yu.P. (2017), "Current state and ways to improve banking regulation and supervision. Investments: practice and experience", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 12, pp. 62—67.

6. Mamedov, S.H. (2017), "Improving the effectiveness of supervision in the context of bank restructuring", *Visnyk universytetu bankivs'koi spravy*, vol. 1 (28), pp. 60—64.

7. Mischenko, V.I., Yatseniuk A.P., Kovalenko V.V., Korenieva O.H. (2004), *Bankivs'kyj nahliad* [Banking supervision], Znannia, Kyiv, Ukraine.

8. Panasenko, I.M. (2018), "Banking supervision as a tool to ensure the stability of the banking system of Ukraine", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 23, pp. 518—523.

9. National Bank of Ukraine (2022), "Basic principles of effective banking supervision (Basic Basel principles)", available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45251> (Accessed 10 Feb 2022).

10. Official website of the National Bank of Ukraine (2022), available at: www.bank.gov.ua (Accessed 10 Feb 2022).

11. Pernarivs'kyj, O.V., Pernarivs'ka, O.O. (2018), "Methods of risk assessment in banking", *Skhidna Yevropa: Ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vol. 6 (17), pp. 828—833.

12. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), *The Law of Ukraine "On the National Bank of Ukraine"*, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (Accessed 29 January 2022).

13. Baranovs'kyj, O.I., Baranovs'ka, V.H., Bublyk, Ye.O. (2010), *Stijkist' finansovykh rynkiv Ukrainy ta mekhanizmy ii zabezpechennia* [Stability of financial markets of Ukraine and

mechanisms for its provision.], NAN Ukrainy; Int ekonomiky ta prohnouzuvannia, Kyiv, Ukraine.

14. Tabachuk, H.P. Bus, O.B. (2011), "The main goals, objectives and principles of banking regulation and supervision", *Visnyk Universytetu bankivs'koi spravy Natsional'noho banku Ukrainy*, vol. 2 (11), pp. 151 — 157.

15. Volkova, V.V. (2018), "Trends in the development of banking supervision in Ukraine in the transition to international standards", *European journal of economics and management*, Vol. 4, Issue 3, pp. 26—35, available at: https://eujem.cz/wp-content/uploads/2018/eujem_2018_4_3/eujem_2018_4_3.pdf (Accessed 10 Feb 2022).

Стаття надійшла до редакції 22.02.2022 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 330.322.5

П. В. Пивовар,

к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин
та європейської інтеграції, Поліський національний університет
ORCID ID: 0000-0001-7668-2552

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.5—6.24

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

P. Pyvovar,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of International Economic Relations and European Integration, Polissia National University

METHODICAL APPROACHES TO THE ASSESSMENT OF HUMAN CAPITAL IN RURAL AREAS

Сучасний світовий досвід свідчить, що економічна ефективність будь-якого соціально-економічного процесу як з громади так і загальної території (регіон, країна) залежить від рівня розвитку людського капіталу, так як стратегічне значення цього компоненту капіталу полягає у формуванні конкурентоспроможності як окремої особи, так і держави (або її певної території) загалом. Відповідно авторської концепції "Людський капітал" формується під впливом таких економічних категорій як: "Людський потенціал", "Трудові ресурси", "Робоча сила", "Трудовий потенціал". Таким чином в роботі було доведено що людський капітал це реалізована через виробничу діяльність частина людського потенціалу, яка трансформуючись через робочу силу та трудовий потенціал за умов наявності вроджених здібностей людей, інвестицій у набуття нових навичок і здібностей та мотивації до розвитку населення певних територій. В результаті монографічного методу дослідження було виділено чотири методологічні підходи до оцінки людського капіталу: 1) підхід на основі витрат — вартість людського капіталу розраховується як амортизована вартість потоку затрачених інвестицій, включаючи інвестиції, що надходять від окремої особи, сім'ї, роботодавців та урядів; 2) підхід, що ґрунтується на доходах населення протягом усього життя — вимірює людський капітал шляхом підсумовування дисконтованих величин усіх майбутніх потоків доходів, які населення очікує заробляти протягом свого життя; 3) підхід на основі показників — оцінює людський капітал на основі показників освітнього результату. 4) підхід на основі функціональної залежності — оцінка людського капіталу проводиться за допомогою економетричних функцій. В роботі запропоновано авторський методичний підхід до калькуляції людського капіталу як певної території так і країни в цілому на основі методу порівняння на регіональному рівні в розрізі сільських та міських територій. Першим етапом цього методу є визначення результативних елементів (компонент) людського капіталу (наприклад, люди з вищою освітою, студенти, науковці, оцінка наукової діяльності, ступінь використання потенційних трудових ресурсів, тощо), а потім обирають факторні змінні, пов'язані з цими компонентами. Наступним етапом є визначення природи компонентів людського капіталу (стимулюючий чи дестимулюючий вплив). Далі потрібно визначити вагу впливу кожної змінної на рівень людського капіталу. Для відбору результативних та факторних компонентів нами було запропоновано всі фактори розвитку людського капіталу країни або територій розділити на 5 груп (блоків): демографічний, соціальний, економічний, трудовий, освітньо-культурний.

Modern world experience shows that the economic efficiency of any socio-economic process, including both communities and common areas (region, country) depends on the level of human capital development, as the strategic importance of this capital is to build the competitiveness of both individuals and state (or its specific territory) in general. According to the author's concept, "Human capital" is formed under the influence of such economic categories as: "Human potential", "Labor resources", "Labor force", "Labor potential". Thus, the paper proved that human capital is a part of human potential realized through productive activity, which is transformed through labor and labor potential provided the innate abilities of people, investment in acquiring new skills and abilities and motivation to develop certain areas. As a result of the monographic research method, four methodological approaches to the assessment of human capital were identified: 1) cost-based approach — the cost of human capital is calculated as the amortized cost of investment, including investment from individuals, families, employers and governments; 2) a lifelong income-based approach — measures human capital by summing the discounted values of all future income streams that people expect to earn over their lifetime; 3) approach based on indicators — evaluates human capital based on indicators of educational results. 4) approach based on functional dependence — the assessment of human capital is carried out using econometric functions. The

author's methodical approach to the calculation of human capital of a country or a certain territory on the basis of the method of comparison at the regional level in terms of rural and urban areas is proposed. The first step in this method is to determine the performance elements (components) of human capital (eg, people with higher education, students, scientists, evaluation of scientific activities, the degree of use of potential labor resources, etc.), and then select the factor variables associated with these components. The next step is to determine the nature of the components of human capital (stimulating or disincentive effects). Next you need to determine the severity of the impact of each variable on the level of human capital. To select the effective and factor components, we proposed to divide all the factors of human capital development of the country or territory into 5 groups (blocks): demographic, social, economic, labor, educational and cultural.

Ключові слова: сільські території, людський капітал, компоненти людського капіталу, трудовий потенціал, робоча сила.

Key words: rural areas, human capital, components of human capital, labor potential, labor force.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Людський капітал як невід'ємна складова суспільного багатства відмічався такими науковцями-економістами як А. Лавузьє, А. Сміт, Дж. Кларк, Дж. Міллер, Д. Рікардо [1; 3; 6] та багато інших не менш відомих вчених. При цьому кожен з них визнавав що процес оцінювання людського капіталу є досить складною та багатогранною проблематикою. При цьому всі сходились на тому, що освітня, інтелектуальна, творча компонента соціуму є потужним фактором економічного зростання регіону та джерелом формування доходів конкретного індивіду, підприємства, держави. Тобто в свою чергу середовище виступає фактором формування потенціалу людини при цьому відбувається оновлення цього ж середовища у вигляді підвищення освітнього, професійно-технічного і культурного рівня населення певної території. Але кожна наукова школа різні компоненти та методики оцінки людського капіталу. Тому сучасні трансформаційні процеси які відбуваються в Україні та значні структурні зрушення і особливо на сільських територіях вимагають розробки методології моніторингу стану людського потенціалу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Монографічний метод вивчення проблематики людського капіталу країни або певної території (тобто з просторовою прив'язкою) засвідчує те, що більшість досліджень є різнобічними та несуть багатовекторну методологічну концептуальність. При цьому зберігається ви-

сокий рівень науковості даної проблематики і характеризується великою кількістю наукових публікацій вітчизняних та зарубіжних науковців, які присвячені вивченню стану, проблем та перспектив розвитку людського потенціалу сільських територій. Так, Р. Яковенко [33], У. Бурдаш [9], Ж. Дерій [15], Т. Лех [21] присвятили свої наукові роботи вивченню процесів відтворення людського потенціалу. Тоді як науковці під редакцією В. Лича [22], В. Щедяков [32] вивчали сучасний стан, проблеми та перспективи відтворення людського капіталу в Україні. В свою чергу цікавими з точки зору методології є роботи Я. Лариної та О. Брацлавська [19], А. Шахно [31], С. Фомішина [30] які досліджували теоретико-методологічні аспекти розвитку людського капіталу в умовах глобалізації. Важливою є робота А. Михайлової [25] у якій вона досліджувала концептуальні основи сутності людського капіталу як соціально-економічної категорії та проаналізувала методичні підходи до оцінки основних елементів людського капіталу сільських територій. Проте, незважаючи на значну кількість науково-методологічних наукових робіт та теоретико-практичні досягнення є ряд невирішених питань саме ролі та динаміки розвитку людського капіталу при настанні соціально-економічній трансформації як країни так і певних її територій, які залишаються об'єктом дискусій. Також невизначеним залишається питання визначення основних компонентів (групи показників) аналізу стану людського капіталу в процесі трансформації соціально-економічних просторових утворень.

Таблиця 1. Аналіз дефініцій "Людський потенціал", наведених в літературних джерелах

Автор	Визначення
Антонюк В. П., Амоша О. І., Мельцер Л. Г.	виражає сукупні можливості окремої людини або населення країни, регіону, іншої людської спільноти до економічної, соціальної діяльності та власного розвитку [8]
Лебедев Ж.	це сукупність людських властивостей, що використовуються або можуть бути використані в певній діяльності [20]
Задорожна С. М.	є соціально-економічною категорією, зміст якої розкривається у елементарному прояві якісних і кількісних біологічних, фізіологічних, духовних, моральних, творчих, соціальних, економічних та інтелектуальних властивостей індивіда, соціальних груп або населення країни, які лише за умови їх ефективного використання забезпечать його розширене відтворення [18]
Томчук О. В.	сукупна здатність територіальної громади до економічної і соціальної діяльності та розвитку, яка визначається рівнем здоров'я, знань, можливостей і мотивації [29]

МЕТА СТАТТІ

Метою цієї роботи є формування методологічних основ аналізу стану людського капіталу країни та її територій (сільських та міських). Об'єктом є процеси трансформації людського капіталу сільських територій, а предметом — складові розвитку людського капіталу як базові параметри соціально-економічного розвитку.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливим елементом цього дослідження є розмежування сутності таких економічних категорій як: "Людський потенціал", "Трудові ресурси", "Робоча сила", "Трудовий потенціал" та "Людський капітал". Таке розмежування дозволить в подальшому визначити первинні та вторинні фактори розвитку та трансформації соціально-економічної системи сільських територій.

Таблиця 2. Аналіз дефініцій "Робоча сила", наведених в літературних джерелах

Автор	Визначення
Ожерельев О. І.	здатність до праці, сукупність фізичних і духовних здатностей людини, які використовуються нею в процесі виробництва життєвих благ [26]
Райзберг Б. А., Лозовський Л. Ш.	в марксистській економічній теорії термін, що означає здатність людини до праці [28]
Маркс К., Енгельс Ф.	сукупність фізичних і духовних здібностей, якими володіє організм, жива особистість людини, і які використовуються нею щоразу, коли вона виробляє певні споживчі вартості [23]
Глевацька Н. М.	це сукупність якісних і вартісних характеристик специфічного товару "робоча сила", що забезпечують задоволення конкретних потреб роботодавців [11]
Михайлова Л. І.	це здатність людини до праці, тобто сукупність її фізичних і духовних сил, що застосовуються нею в процесі виробництва [24]

"Людський потенціал" як економічна категорія досліджувалася багатьма вітчизняними дослідниками (табл. 1) які в узагальненому вигляді сходяться до того, що це певна сукупність можливостей, властивостей або здібностей індивіда або соціальної групи до економічної і соціальної діяльності та розвитку. Іншими словами це здатність певної групи людей самовдосконалюватися шляхом навчання, тренування та практики, щоб досягти межі своїх можливостей розвивати здібності та навички.

В багатьох літературних джерелах можна зустріти поняття "робоча сила" як характерна ознака забезпечення певного економічного об'єкта працівниками або ефективності їх використання. Щодо тлумачення цієї категорії то тут погляди науковців досить сильно розходяться (табл. 2), хоча

спільною базовою умовою всіх визначень є те що це є певна здатність людини (фізична, розумова, духовна, інтелектуальна тощо) які вона використовує в процесі виробництва суспільно необхідних благ. Також важливим є тождність між поняттям "робоча сила" та "економічно активне населення" так як відповідно до міжнародних стандартів до економічно активного населення належать особи обох статей віком від 15 до 70 років (включно), які упродовж звітного періоду вели економічну діяльність або шукали роботу і готові були приступити до неї, тобто класифікувалися як "зайняті" або "безробітні" (за визначенням МОП). Економічно активне населення (зайняті й безробітні) або робоча сила є переважною більшістю ресурсів праці. Воно є меншим за трудовий потенціал суспільства на кількість учнів і студентів працездатного віку, які навчаються з відривом від виробництва, військових строкової служби, домогосподарок і тих, які доглядають дітей і хворих [13].

Потрібно відмітити що здібності до праці на рівні окремої особистості, як носія робочої сили, носять кількісний та якісний характер, які є визначальними на ринку праці. В свою чергу трудові ресурси на рівні певного географічного об'єкту характеризуються такими індикаторами як статеві-вікова структура, досвідом, рівнем освіти, рівень життя населення, рівень реальних доходів, рівень соціального захисту населення, рівень бідності та ін. Таким чином "робоча сила" як економічна категорія є формою вираження якісних характеристик частини людських ресурсів певних географічних територій (країна, область, сільські території тощо) або соціально-економічних об'єктів

(підприємство, уряд, правління тощо) і при цьому мають відповідні психологічні, фізичні та інтелектуальні якості, здатна брати участь в процесі виробництва матеріальних та духовних благ та послуг, тобто здійснювати суспільно корисну діяльність. Але потрібно відміти, щоб бути повноцінним учасником процесу виробництва людині необхідний певний напір фізичних та розумових якостей на розвиток яких необхідні певні інвестиції (фінансів, часу, матеріальних ресурсів тощо).

Робоча сила є основою для формування та розвитку трудового потенціалу при умові коли додатково набуті навички, уміння та знання приносять реальний дохід при створенні суспільно необхідних благ при чому кожен член соціуму має можливість розвиватися шляхом навчання, підвищення кваліфікації, перенавчання тощо. Такий процес активізує формування трудового потенціалу який акумулює сукупність якісних та кількісних характеристик робочої сили що здатні забезпечити процес виробництва. Але потрібно відмітити, що остаточного тлумачення економічної категорії "трудова потенція" у вітчизняній літературі поки не наведено (табл. 3).

Але, поряд з цим потрібно відмітити, що наукова імплементація економічної категорії "трудова потенція" започаткувала процес постійної переоцінки ролі людини у виробничій діяльності, при цьому визначальними ознаками є як оцінка механізму формування так і використання трудового потенціалу. Як результат такого процесу постійного вивчення та вдосконалення теорії трудового потенціалу було сформовано теорію людського капіталу.

Таким чином людський капітал це інтегральна похідна від людського потенціалу, робочої сили та трудового потенціалу (рис. 1). Отже, людський капітал це реалізована через виробничу діяльність частина людського потенціалу, яка трансформуючись через робочу силу та трудовий потенціал за умови наявності вроджених здібностей людей, інвестицій у набуття нових навичок і здібностей та мотивації до розвитку населення певних територій. Але найважливішим, на нашу думку, є інфраструктурне середовище

Таблиця 3. Аналіз дефініцій "Трудова потенція", наведених в літературних джерелах

Автор	Визначення
Врублевський В. К.	це ті можливості, які можуть бути мобілізовані і приведені до дії у процесі праці і які визначають фізичні межі трудового потенціалу на будь-якому рівні [10]
Долишній М.	продукту історичного розвитку, коли робиться наголос на якісні сторони економічного зростання і високу його ефективність, це означає що найбільший інтерес становлять якісні параметри і закономірності розвитку трудового потенціалу в умовах науково-технічного прогресу [17]
Джаїн І. О.	це сукупність таких компонентів, як здоров'я: моральність і вміння працювати в колективі: творчий потенціал: активність: організованість; освіта: професіоналізм: ресурси робочого часу [17]
Прушківська Є. В., Переверзева А. В.	Трудова потенція є висхідною категорією для вивчення людського капіталу, виявом цілісного, інтегрального підходу до людини [27]

в якому здійснюється формування людського потенціалу (підготовка, реалізація та удосконалення) у вигляді систем шкільної освіти, професійної, вищої, післядипломної тощо.

Найбільш об'єктивне визначення категорії "людський капітал" було надано Грішнєвою О.А. відповідно до якого це "економічна категорія, яка характеризує сукупність сформованих і розвинутих унаслідок інвестицій продуктивних здібностей, особистих рис і мотивації індивідів, що перебувають у їх власності, використовуються в економічній діяльності, сприяють підвищенню продуктивності праці і завдяки цьому впливають на зростання доходів

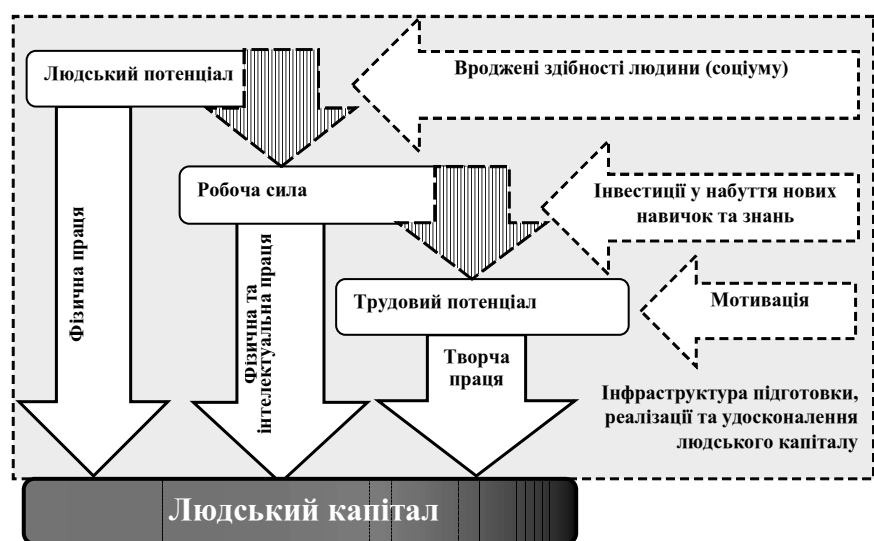

Рис. 1. Концептуальна основа формування людського капіталу країни

(заробітків) свого власного та національного доходу [12].

В загалом, ідея розглядати знання та здібності окремих людей як певні блага або засоби виробництва, тобто як людський капітал зародилася ще у 18 столітті. Але людський капітал нематеріальний і його важко кількісно оцінити, тому, незважаючи на свою довгу історію, він залишається викликом для дослідників. Розуміння та кількісна оцінка людського капіталу стає все більш необхідним для формування політики розвитку як країни в цілому так і окремих її територій, що покращує розуміння значення людського фактора в процесі соціально-економічного зростання.

Відповідно до посібника з вимірювання людського капіталу [7] розробленою європейською комісією ООН для Європи, можна виділити чотири методологічні підходи:

1) Підхід на основі витрат — вартість людського капіталу розраховується як амортизована вартість потоку затрачених інвестицій, включаючи інвестиції, що надходять від окремої особи, сім'ї, роботодавців та урядів (наприклад, Шульц, 1961; Кендрік, 1976; Айснер, 1985). Цей підхід ґрунтується на інформації про всі витрати, понесені під час формування людського капіталу при цьому оцінка норми амортизації є важливим елементом цього методу [2].

2) Підхід, що ґрунтується на доходах населення протягом усього життя — вимірює людський капітал шляхом підсумовування дисконтованих величин усіх майбутніх потоків доходів, які населення очікує заробляти протягом свого життя [4]. На відміну від підходу, що базується на витратах, який зосереджується на вхідній частині, підхід, заснований на доході протягом усього життя, вимірює запаси людського капіталу зі сторони виробництва (хоча обсяг виробництва у цьому методі обмежується приватними грошовими доходами, які накопичуються особа, в якій втілений людський капітал).

3) Підхід на основі показників — оцінює людський капітал на основі показників освітнього результату. У літературі було використано кілька підходів — наприклад, грамотність дорослих; коефіцієнт зарахування до школи; та середні роки навчання [5]. На відміну від інших, цей підхід спирається на кілька показників, які, хоча й багаті інформацією, не мають спільної метрики.

4) Підхід на основі функціональної залежності — оцінка людського капіталу проводиться за допомогою економетричних функцій.

Типовим прикладом може бути функція Кобба-Дугласа або гравітаційна модель зовнішньої торгівлі, за допомогою яких можна розрахувати людський капітал (вклад людського капіталу в процесі виробництва).

Враховуючи все вище представлене нами запропоновано авторський методичний підхід до калькуляції людського капіталу країни або певної території на основі методу порівняння. Першим етапом цього методу є визначення результативних елементів (компонент) людського капіталу (наприклад, люди з вищою освітою, студенти, науковці, оцінка наукової діяльності, ступінь використання потенційних трудових ресурсів, тощо), а потім обирають факторні змінні, пов'язані з цими компонентами (наприклад: кількість студентів Вищих навчальних закладів країни на 10 000 осіб, зайнятість у науково-дослідних роботах на 1 000 економічно активних людей тощо).

Наступним етапом є визначення природи компонентів людського капіталу (стимулюючий чи дестимулюючий вплив). Далі потрібно визначити вагу впливу кожної змінної на рівень людського капіталу. На цьому етапі можливі два варіанти дій: або визначити за допомогою наукового методу вагові коефіцієнти для кожного фактора (опитування, метод Делфі тощо), або припустити, що обрані фактори мають однаковий вплив. Остаточна калькуляція рівня людського капіталу здійснюється за формулою:

$$LK = \left[\sum_{n=1}^N \left(a_n \frac{I_{ni}}{I_{n0}} \right) \right] / N$$

LK — сукупний показник людського капіталу країни або певної території

N — кількість змінних, що описують рівень людського капіталу (НС) країни (вибираєте ті змінні, які, на вашу думку, є найважливішими і мають найбільший вплив на рівень людського капіталу),

I_{ni} — значення змінної, що описує компонент людського капіталу для країни. Щоб визначити значення змінної, можна використовувати доступну статистику.

I_{n0} — базове значення змінної. Базою може бути: попередній період (порівняння проводиться за рахунок зміни поточного значення фактора розвитку людського капіталу до попереднього року) або інша країна (територія), (порівняння проводиться за рахунок зміни значення фактора розвитку людського капіталу в області, обраній за основу).

Для відбору результативних та факторних компонентів нами було запропоновано всі фактори розвитку людського капіталу країни або території розділити на 5 груп (блоків): демографічний, соціальний, економічний, трудовий, освітньо-культурний.

Демографічний блок показників характеризує стан та динаміку протікання демографічних процесів країни або певної території. Демографічний процес — це множина однорідних демографічних подій, що відбуваються з населенням в цілому (народжуваність, смертність, шлюбність, розлучуваність та міграційний рух населення тощо). Найбільш важливим розділом блоку є показники відтворення населення, що характеризують процес оновлення населення внаслідок заміщення померлих людей поколіннями народжених, що призводить до зміни в чисельності та складі населення [14]. Демографічний блок є одним із найбільших розділів за наявності показників, і допоможе вивчити та проаналізувати природний рух населення. Враховуючи статистичної інформації на регіональному рівні нами було відібрано наступні показники в розрізі сільських та міських територій: Загальна кількість населення, Населення до 14 років, Населення від 15 до 64 років, Населення від 65 років, Кількість чоловіків, Кількість жінок, Кількість живонароджених, Кількість померлих, Природний приріст (скорочення), Середня очікувана тривалість життя, Середня очікувана тривалість життя для чоловіків, Середня очікувана тривалість життя для жінок, Кількість зареєстрованих шлюбів на 1000 осіб наявного населення, Кількість, Кількість вибулих.

Соціальний блок статистичних показників, які ґрунтуються на інформації державних органів влади і мають, як правило, кількісний характер. Основною особливістю цього блоку є трансляція інформації про соціальні сторони громадського життя або зміни, що відбуваються в ньому на регіональному рівні в розрізі сільських та міських територій. Основними показниками є: Кількість пенсіонерів у сільській місцевості, Кількість пенсіонерів у міській місцевості, Кількість пенсіонерів, Надання цільової грошової допомоги непрацездатним громадянам, Надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям яким призначено допомогу.

Економічний блок показників розвитку людського капіталу характеризує динаміку відтворювальних процесів на регіональному рівні в виробничо-господарських галузях (виробництво, сільське господарство, промис-

ловість тощо). Вони дають можливість охарактеризувати основні параметри розвитку господарського комплексу і динаміку соціально-економічних зрушень на регіональному рівнях. До основних показників нами було віднесено: Середній розмір призначеної місячної пенсії, Надання цільової грошової допомоги непрацездатним громадянам, Середній розмір місячної допомоги одній особі, Надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям середній розмір допомоги, Валовий регіональний продукт, Індекси споживчих цін, Наявний дохід у розрахунку на одну особу, заробітна плата у середньому по економіці регіону.

Блок трудового потенціалу характеризує трудовий потенціал населення певних територій, об'єднаних явними і прихованими трудовими характеристиками різних соціальних груп, що проживають на даній території. До основних показників цього блоку нами було віднесено: Зайняте населення у віці 15—70 років, Зайняте населення з них працездатного віку, Безробітне населення всього, у віці 15—70 років, Безробітне населення з них працездатного віку.

Культурно-освітній блок характеризує забезпечення інтелектуального, духовного і фізичного розвитку населення регіону. До основних показників цього блоку нами було віднесено: Охоплення дітей закладами дошкільної освіти (у відсотках до кількості дітей відповідного віку), Кількість закладів загальної середньої освіти (на початок навчального року; одиниць), Кількість учнів закладів загальної середньої освіти у розрахунку на 10000 населення (на початок навчального року; осіб), Кількість закладів професійної (професійно-технічної) освіти (на кінець року; одиниць), Кількість учнів, слухачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, у розрахунку на 10000 населення (на кінець року; осіб), Кількість закладів вищої освіти (на початок навчального року; одиниць), Кількість студентів закладів вищої освіти, у розрахунку на 10000 населення (на початок навчального року; осіб), Кількість виявлених злочинів, Кількість виявлених тяжких та особливо тяжких злочинів (випадків), Кількість виявлених злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (випадків).

ВИСНОВКИ

Важливим фактором розвитку як громад так і загальних територій (регіон, країна) потребує відповідного рівня розвитку людського капіталу цих територій. Відповідно авторської концепції

"Людський капітал" формується під впливом таких економічних категорій як: "Людський потенціал", "Трудові ресурси", "Робоча сила", "Трудовий потенціал". Таким чином в роботі було доведено що людський капітал це реалізована через виробничу діяльність частина людського потенціалу, яка трансформуючись через робочу силу та трудовий потенціал за умови наявності вроджених здібностей людей, інвестицій у набуття нових навичок і здібностей та мотивації до розвитку населення певних територій.

В результаті монографічного метода дослідження було виділено чотири методологічні підходи до оцінки людського капіталу: 1) підхід на основі витрат — вартість людського капіталу розраховується як амортизована вартість потоку затрачених інвестицій, включаючи інвестиції, що надходять від окремої особи, сім'ї, роботодавців та урядів; 2) підхід, що ґрунтується на доходах населення протягом усього життя — вимірює людський капітал шляхом підсумовування дисконтованих величин усіх майбутніх потоків доходів, які населення очікує заробляти протягом свого життя; 3) підхід на основі показників — оцінює людський капітал на основі показників освітнього результату; 4) підхід на основі функціональної залежності — оцінка людського капіталу проводиться за допомогою економетричних функцій.

В роботі запропоновано авторський методичний підхід до калькуляції людського капіталу країни або певної території на основі методу порівняння на регіональному рівні в розрізі сільських та міських територій. Першим етапом цього методу є визначення результативних елементів (компонент) людського капіталу (наприклад, люди з вищою освітою, студенти, науковці, оцінка наукової діяльності, ступінь використання потенційних трудових ресурсів, тощо), а потім обирають факторні змінні, пов'язані з цими компонентами. Наступним етапом є визначення природи компонентів людського капіталу (стимулюючий чи дестимулюючий вплив). Далі потрібно визначити вагу впливу кожної змінної на рівень людського капіталу. Для відбору результативних та факторних компонентів нами було запропоновано всі фактори розвитку людського капіталу країни або територій розділити на 5 груп (блоків): демографічний, соціальний, економічний, трудовий, освітньо-культурний.

Література:

1. Бурдаш У. Відтворення людського потенціалу. Інноваційний розвиток національної економіки: матеріали наук.-теорет. інтернет-

конф., 7—8 квіт. 2011 р. Тернопіль: АПВ НААН, 2011. С. 109—110.

2. Врублевский В.К. Развитой социализм: труд и НТР. Очерки теории труда. Москва: Политиздат, 1984. 240 с.

3. Глевацька Н.М. Конкурентоспроможність робочої сили як виробничий фактор. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". 2001. № 417: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. С. 73—77.

4. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. Київ: Знання, 2001. 254 с.

5. Давидюк Т.В. Трудові ресурси, трудовий потенціал, робоча сила, людський капітал: взаємозв'язок категорій. Вісник ЖДТУ. Сер. Економічні науки. 2009. № 1 (47). С. 32—35.

6. Дерій Ж.В. Механізм державного регулювання системи відтворення людського потенціалу. Інноваційна економіка. 2012. № 3 (29). С. 279—285.

7. Джаин И.О. Оценка трудового потенциала: монография. Сумы: Университетская книга, 2002. 250 с.

8. Задорожна С.М. Відтворення людського потенціалу в умовах трансформації регіональних соціально-економічних систем: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.09.01. Київ, 2006. 25 с.

9. Ларина Я.С., Брацлавська О.С. Розвиток людського капіталу в умовах глобалізації: монографія. Київ: Академія, 2012. 248 с.

10. Лебедев Ж. Сутність та ознаки поняття "людський потенціал". Український географічний журнал. 2010. № 1. С. 37—39.

11. Лех Т.А. Концепція формування та відтворення людського капіталу. Ефективна економіка. 2012. № 2. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_2_7

12. Людський капітал регіонів України в контексті інноваційного розвитку: монографія / В.П. Антонюк, О.І. Амоша, Л.Г. Мельцер та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2011. 308 с.

13. Людський капітал України: стан, проблеми, перспективи відтворення: монографія / В.М. Лич, І.К. Бондар, І.О. Лютий та ін.; за ред. В.М. Лича. Київ: КНУБА, 2009. Ч. I. 224 с.

14. Маркс К. К критике политической экономии. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Москва: Гос. изд-во полит. л-ры, 1968. Т. 46, ч. 1. С. 107.

15. Михайлова Л.І. Людський капітал: формування та розвиток в сільських регіонах: монографія. Київ: Центр учбової л-ри, 2008. 388 с.

16. Михайлова Л.І. Управління персоналом: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 248 с.

17. Населення України за 2018 рік: демограф. щорічник / Держ. служба статистики України. Київ, 2019. 188 с.

18. Политическая экономия: словарь / под ред. О.И. Ожерельева и др. Москва: Политиздат, 1990. 408 с.

19. Прушківська Е.В., Переверзева А.В. Людський капітал: проблеми та перспективи. Економічний вісник Національного гірничого університету. 2007. № 3. С. 17—24.

20. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш. Учебный экономический словарь. Москва: Айрис-пресс, 1999. С. 24.

21. Социально-экономический потенциал региона / М.И. Долишний, Е.И. Бойко, И.М. Петрович и др. Киев: Наукова думка, 1985. 220 с.

22. Томчук О.В. Соціально-економічні детермінанти розвитку людського потенціалу територій: теоретичний та прикладний аспект. Економіка і організація управління. 2020. № 3 (39). С. 265—277.

23. Фомішин С.В. Дослідження людського капіталу — вимога часу. Культура народів Причорномор'я. 2012. № 238. С. 194.

24. Шахно А.Ю. Закономірності розвитку людського капіталу в умовах глобалізації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. № 20 (3). С. 139—143.

25. Шедяков В. Стан людського капіталу та вирішення завдань розвитку країни. Політологічний вісник. 2011. Т. 58. С. 102—113.

26. Яковенко Р.В. Відтворення людського потенціалу в умовах трансформаційної економіки: дис. ... канд. екон. наук: 08.00. 01 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2011. 213 с.

27. Bollman R. Human capital and rural development: what are the linkages? Ottawa: Statistics Canada Agriculture Division, 1999. 36 p. (Working paper № 39). URL: https://www.researchgate.net/publication/23515875_Human_Capital_and_Rural_Development_What_Are_the_Linkages

28. Education at a Glance 2016: OECD Indicators / OECD. Paris: OECD Publishing, 2016. 510 p.

29. Eisner R. The total incomes system of accounts. Chicago: University of Chicago Press, 1989. 423 p.

30. Fraumeni B. M. Human Capital and Investment in Education: a Streamlined Approach: presentation at a Fondazione Giovanni Agnelli /

OECD workshop on human capital accounts. Turin, Italy, 2008. URL: http://www.oecd.org/document/39/0,3343,en_2649_33715_41153767_1_1_1_1,00.html

31. Goldin C., Katz L. F. The Incubator of Human Capital: The NBER and the Rise of the Human Capital Paradigm. Cambridge: National Bureau of Economic Research, 2020. 24 p. (Working Paper № 26909). URL: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w26909/w26909.pdf.

32. Guide on measuring human capital / United Nations. Geneva: United Nations publication, 2016. 156 p.

33. Taylor J. E., Martin Ph. L. Human capital: Migration and rural population change. Handbook of agricultural economics. 2001. Vol. 1. P. 457—511.

References:

1. Burdash, U. (2011), "Reproduction of human potential", *Innovatsijnyj rozvytok natsional'noi ekonomiky Materialy nauk.-teoret. internet-konf. [Innovative development of the national economy]*, APV NAAN, Ternopil, Ukraine, 7-8 april, pp. 109—110.

2. Vrublevskij, V.K. (1984), *Razvitoj socializm: trud i NTR. Oчерki teorii truda [Developed socialism: labor and scientific and technological revolution. Essays on the theory of labor]*, Politizdat, Moskva, Russia.

3. Hlevatska, N.M. (2001), "Competitiveness of the labor force as a factor of production", *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'viv's'ka politekhnik"*, vol. 417, pp. 73—77.

4. Hrishnova, O.A. (2001), *Liudskyy kapital: formuvannia v systemi osvity i profesijnoi pidhotovky [Human capital: formation in the system of education and training]*, Znannia, Kyiv, Ukraine.

5. Davydiuk, T.V. (2009), "Labor resources, labor potential, labor force, human capital: the relationship of categories", *Visnyk ZhDTU. Ser. Ekonomichni nauky*, vol. 1, pp. 32—35.

6. Derij, Zh.V. (2012), "The mechanism of state regulation of the system of human potential reproduction", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 3, pp. 279—285.

7. Dzhaib, I.O. (2002), *Ocenka trudovogo potenciala [Labor potential assessment]*, Universitetskaya kniga, Sumy, Ukraine.

8. Zadorozhna, S.M. (2006), "Reproduction of human potential in the conditions of transformation of regional socio-economic systems", Ph.D. Thesis, Demography, labor economics, social economics and politics, Kyiv, Ukraine.

9. Laryna, Ya.S. and Bratslavskaya, O.S. (2012), *Rozvytok liudskoho kapitalu v umovakh hlobalizatsii* [Development of human capital in the context of globalization], Akademiia, Kyiv, Ukraine.
10. Lebediev, Zh. (2010), "The essence and features of the concept of "human potential", *Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal*, vol. 1, pp. 37—39.
11. Liekh, T.A. (2012), "The concept of formation and reproduction of human capital", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_2_7 (Accessed 20 March 2022).
12. Antoniuk, V.P. (2011), *Liudskyi kapital rehioniv Ukrainy v konteksti innovatsiinoho rozvytku* [Human capital of the regions of Ukraine in the context of innovative development], NAN Ukrainy, Instytut ekonomiky promyslovosti, Donetsk, Ukraine.
13. Lych, V.M. (2009), *Liudskyi kapital Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy vidtvorennia* [Human capital of Ukraine: state, problems, prospects of reproduction], vol.1, KNUBA, Kyiv, Ukraine.
14. Marks, K. (1968), "To the critique of political economy", Marks, K. and Engels, F. *Sochineniia* [Essays], Gos. izdatelstvo polit. literatury, Moskva, Russia, vol. 46, part 1, pp. 107.
15. Mykhailova, L.I. (2008), *Liudskyi kapital: formuvannia ta rozvytok v silskykh rehionakh* [Human capital: formation and development in rural areas], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
16. Mykhailova, L.I. (2007), *Upravlinnia personalom* [HR], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
17. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019), *Naselennia Ukrainy za 2018 rik* [The population of Ukraine in 2018], Kyiv, Ukraine.
18. Ozherelyev, O.I. Ulyukayev, A.V. and Faminskiy, I.P. (1990), *Politicheskaya ekonomiya* [Political Economy], Politizdat, Moskva, Russia.
19. Prushkivska, E. V. and Pereverzieva, A. V. (2007). "Human capital: problems and prospects", *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu*, vol. 3, pp. 17—24.
20. Rayzberg, B.A. and Lozovskiy, L.Sh. (1999), *Uchebnyy ekonomicheskii slovar* [Educational vocabulary of economics], Ayris-press, Moskva, Russia.
21. Dolishniy, M.I. Boyko, E.I. and Petrovich, I.M. (1985), *Sotsialno-ekonomicheskii potentsial regiona* [Socio-economic potential of the region], Naukova dumka, Kiyev, Ukraine.
22. Tomchuk, O.V. (2020), "Socio-economic determinants of human potential development of territories: theoretical and applied aspect", *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, vol. 3 (39), pp. 265—277.
23. Fomishyn, S.V. (2012), "Research of human capital — requirement of time", *Kultura narodov Prychernomia*, vol. 238, pp. 194.
24. Shakhno, A.Yu. (2018), "Patterns of human capital development in the context of globalization", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Ser. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 20 (3), pp. 139—143.
25. Shediakov, V. (2011), "The state of human capital and solving the problems of the country's development", *Politolohichni visnyk*, vol. 58, pp. 102—113.
26. Yakovenko, R.V. (2011), "Reproduction of human potential in a transformational economy", Abstract of Ph.D. dissertation, *Ekonomichna teoriia ta istoriia ekonomichnoi dumky*, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
27. Bollman, R. (1999), *Human capital and rural development: what are the linkages?*, Statistics Canada Agriculture Division, Ottawa, Working paper № 39, available at: https://www.researchgate.net/publication/23515875_Human_Capital_and_Rural_Development_What_Are_the_Linkages (Accessed 20 March 2022).
28. OECD (2016), *Education at a Glance 2016: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris.
29. Eisner, R. (1989), *The total incomes system of accounts*, University of Chicago Press, Chicago.
30. Fraumeni, B. M. (2008), "Human Capital and Investment in Education: a Streamlined Approach, presentation at a Fondazione Giovanni Agnelli", OECD workshop on human capital accounts. Turin, Italy, available at: http://www.oecd.org/document/39/0,3343,en_2649_33715_41153767_1_1_1_1,00.html (Accessed 20 March 2022).
31. Goldin, C. and Katz, L. F. (2020), "The Incubator of Human Capital: The NBER and the Rise of the Human Capital Paradigm", National Bureau of Economic Research, Cambridge, Working Paper № 26909, available at: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w26909/w26909.pdf (Accessed 20 March 2022).
32. United Nations (2016), *Guide on measuring human capital*, United Nations publication, Geneva.
33. Taylor, J.E. and Martin, Ph.L. (2001), "Human capital: Migration and rural population change", *Handbook of agricultural economics*, vol. 1, pp. 457—511.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2020 р.

UDC 504.453

O. Zhukova,
 PhD in Technical Sciences, Associate Professor of the Department of Labour and Environment
 Protection, Kyiv National University of Construction and Architecture
 ORCID ID 0000-0003-0662-9996
 M. Berezniy,
 Student of the 3rd year of specialty 101 "Ecology",
 Kyiv National University of Construction and Architecture
 ORCID ID 0000-0003-3748-247

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.5—6.33

ORGANIZATIONAL SUPPORT OF STATE MANAGEMENT OF WATER RESOURCES ACCORDING TO THE BASIN PRINCIPLE

О. Г. Жукова,
 к. т. н., доцент кафедри охорони праці та навколишнього середовища,
 Київський національний університет будівництва і архітектури
 М. І. Березний,
 студент 3 курсу спеціальності 101 "Екологія",
 Київський національний університет будівництва і архітектури

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВОДНИМИ РЕСУРСАМИ ЗА БАСЕЙНОВИМ ПРИНЦИПОМ

Water resources are an integral part of nature management, which in terms of market relations is considered a commodity. Uneven territorial distribution of water resources and significant anthropogenic pressure lead to acute water shortages. At present, Ukraine's water management has a significant number of problems, including: deepening the trend of irrational water use; unsatisfactory water quality in natural water bodies; significant increase in material damage from the negative impact due to floods, flooding of groundwater, waterlogging, secondary salinization of land, water erosion, reduced investment in water management. The realities of water use, especially in the field of water resources management, have led to the need to improve existing scientific approaches that will allow more efficient allocation of resources and will be based on the principles of sustainable development. For a long time there was a notion of unlimited water resources and, accordingly, of free access to them. However, with the development of the country's productive forces and especially water-intensive enterprises, pollution of water sources, disputes between water users over the use of water resources, and, finally, water scarcity in some large river basins, society's costs of increasing water resources and bringing them to quality standards have risen sharply. It has become clear that water is a limited and rather expensive resource for society. The main essence, features and main advantages of the basin principle of water resources management are considered in the work; the functions, types and features of the water resources management system based on the basin principle were studied and researched, the structure was analyzed, the main problems of implementation were identified and measures for the effective operation of the water resources management system were proposed. It is noted that the development of the basin system of water resources management in Ukraine should be carried out with maximum use and significant expansion of the functions provided by the water sector of the State Water Management. This approach makes it possible to predict the consequences of human activities, for early prevention of environmental and man-made disasters.

Водні ресурси є невід'ємною частиною природокористування, яка в умовах ринкових відносин вважається товаром. Нерівномірний територіальний розподіл водних ресурсів та значний антропогенний тиск призводять до гострого дефіциту води. Нині водне господарство України має значну кількість проблем, серед яких: поглиблення тенденції нерационального водокористування; незадовільна якість води в природних водоймах; значне збільшення матеріальних збитків від негативного впливу внаслідок паводків, підтоплення підземних вод, заболочення, вторинного засолення земель, водної ерозії, зменшення інвестицій у водне господарство. Реалії водокористування, особливо в сфері управління водними ресурсами призвели до необхідності вдосконалення існуючих наукових підходів, які дозволять більш ефективно розподіляти ресурси та будуть базуватись на принципах сталого розвитку. Тривалий час існувало уявлення про необмеженість водних ресурсів та відповідно про безоплатність їх отримання. Однак, з розвитком виробничих сил країни та особливо водомістких підприємств, забрудненням водних джерел, виникненням протиріч між водокористувачами з приводу використання водних ресурсів, та, нарешті, з дефіцитом води в ряді басейнів великих річок, затрати суспільства на збільшення розташовуваних водних ресурсів та їх доведення до стандартів якості різко зросли. Стало очевидним, що вода являється обмеженим та доволі дорогим для суспільства ресурсом. В роботі розглянуто основну сутність, особливості та основні переваги басейнового принципу управління водними ресурсами; було вивчено та досліджено функції, типи та риси системи управління водними ресурсами за басейновим прин-

ципом, здійснено аналіз структури, виявлено основні проблеми впровадження та запропоновано заходи для ефективної роботи системи управління водними ресурсами. Зазначено, що розвиток басейнової системи управління водними ресурсами в Україні повинен здійснюватись з максимальним використанням та значним розширенням функцій, які забезпечуються водогосподарською галуззю Держводгоспу. Даний підхід дає можливість передбачити наслідки людської діяльності, для завчасного попередження екологічної та техногенної катастроф.

Key words: water system; biotic communication; hydroecosystem, water resources, sustainable development, basin principle, water management.

Ключові слова: водна система; біотична комунікація; гідроекосистема, водні ресурси, сталий розвиток, басейновий принцип, водний менеджмент.

INTRODUCTION

The end of the XX — beginning of the XXI century is characterized by the deterioration of the ecological situation on the planet. The most important component of ecologically safe development of natural and socio-economic systems is the use of nature, which involves the organization of water resources, which ensures sustainable development and for a long time retains sufficient water potential. The nineteenth century is characterized by significant negative changes in the environment caused by the uncontrolled use of natural resources, the development of industry and transport, which leads to increased water consumption and at the same time an increase in its pollution. This has been particularly noticeable over the last 50 years, when human impact on the planet's water cycle has reached a global scale [1—3].

The distribution of water resources, as well as the needs of society in them, on Earth is uneven. The total water reserves of the Earth are 1359 million m³, of which only 2—3% is fresh water. Water supply per capita ranges from 0.69 in North Africa to 96.2 in Siberia and the Far East and 219 thousand m³ / year in Canada and Alaska [4].

Stocks of easily accessible fresh water are distributed on the planet very unevenly. For example, in Africa only about 10% of the population has a regular water supply, and in Europe this figure exceeds 95%. South America has the best water resources, while North America and Europe have the worst. In many regions, large rivers and lakes are located in relatively underdeveloped areas: the Amazon, the rivers of Russia and Canada [5].

Irrational use of water resources on the planet has led to a decrease in water supply per capita in Europe by 22% (from 5.9 to 4.6 thousand m³ / year), Asia by 47% (from 9.6 to 5.1 thousand m³ / year), in Africa by 54% (from 37.2 to 21.3 thousand m³ / year), in North America by 43% (from 37.2

to 21.3 thousand m³ / year), in South America by 54% (from 105 to 48.8 thousand m³ / year).

Water resources are an integral part of nature management, which in terms of market relations is considered a commodity. Uneven territorial distribution of water resources and significant anthropogenic pressure lead to acute water shortages.

The problem of rational use of water resources is extremely important for Ukraine. This is due to the fact that Ukraine is one of the countries with the lowest water supply and significant anthropogenic pressure.

At present, Ukraine's water management has a significant number of problems, including: deepening the trend of irrational water use; unsatisfactory water quality in natural water bodies; significant increase in material damage from the negative impact due to floods, flooding of groundwater, waterlogging, secondary salinization of land, water erosion, reduced investment in water management.

The problems mentioned above have led to the aging of fixed water resources and the lack of fixed capital in water management. We also want to note that the current problems of this industry are deepening in the field of water management. The water fund remains almost 100% state-owned, and various forms of ownership have emerged in the water sector as a result of privatization.

In order to determine the most rational direction of nature management, priority areas have been identified that will ensure the sustainable development of the country's water management complex. At the same time, as a natural unit of water use management, it is necessary to consider the annual basin, within which the analysis of the current situation should be performed, and decisions should be made on the distribution of water resources.

The current national environmental policy in the field of sustainable use of water and water

resources provides for the use of the principles of the European Water Framework Directive 2000/60 / EC, which aims to protect and improve the quality of natural resources, promote sustainable use of water resources. The main principle of the management system specified in the Directive is the use of an integrated basin management model.

RESEARCH RESULTS

Today, the water management of Ukraine has a large number of problems, including: the deepening trend of wasteful water use; unsatisfactory water quality in natural objects; significant increase in recent years of material damage from the harmful effects of water due to floods, flooding of groundwater, waterlogging, salinization and water erosion; significant reduction of water management investment. A number of these problems have led to the aging of fixed assets, and the lack of even basic recovery of water capital.

We would also like to note that the current problems of this industry are deepening due to disparities in the relationship between property rights and elements of the water sector. In order to improve the water management situation, the Concept of water management development of Ukraine was developed [1]. The main purpose of which is to determine the strategic goals and main directions for creating conditions for improving environmental sustainability and balanced development of the water complex, improving water supply and water management needs in compliance with optimal conditions for water use; improving water quality, reducing losses and social tensions; conservation of water systems [2].

In the period from 1990 to 2020 there is a significant decrease in the production of goods and services, and, accordingly, the amount of water consumption and wastewater discharge. However, no improvement in the qualitative and quantitative state of water resources is observed. On the contrary, there is a deterioration of water quality in microbiological, organoleptic, physicochemical, sanitary and toxicological indicators, depletion of water resources, degradation of aquatic ecosystems and the negative impact of climate change [4; 5].

There is an exacerbation of the problem of ensuring public access to water bodies and drinking water, which is associated with the inefficiency of management systems in the field of protection and restoration of water resources, water management, land reclamation. The current system of water use management and protection of water resources is administrative-territorial or sectoral, which has led to low efficiency of measures to

regulate water use and resource potential of water bodies.

The issues of efficiency of natural resources management, aspects of their organizational support are covered in the works of A.V. Jacyk, V.I. Danilova-Danilyana, V.M. Udod, M.Yu. Tarasova, I.O. Dragana, N.M. Osadcha, N.S. Klebanov, B.I. Osadchiy, Yu.B. Stuffing, etc. Most scientific papers do not fully take into account the features of aquatic ecosystems of Ukraine and the diversity of attitudes towards them.

The main document in the field of EU water policy is Directive № 2000/60 / EC of 23 October 2000, better known as the Water Framework Directive (WFD). The urgency of adapting the national strategy for the protection of water resources to the provisions of the WFD is enhanced by the presence in Ukraine of a number of transboundary river basins common with EU Member States. The Directive requires Member States to carry out a preliminary flood risk assessment to identify river basins and associated coastal areas where such a risk exists. This preliminary assessment must include a description of past floods that are likely to recur, as well as historical maps of floods.

Currently, the water resources management system has an administrative-territorial and sectoral nature, as a result of which measures to regulate the use and restoration of water resources do not give the desired effect. Therefore, in order to improve the basin management principle and bring water management closer to the principles of sustainable development.

The water management process around the world has undergone a number of significant improvements and reforms, and shows that the basin management principle is effective and ensures compliance with the requirements for improving quality and safe water use.

There are several main models of basin water management:

- English model, which provides for full privatization;
- the French model, which provides for privatization through a delegation of authority;
- German model, which provides for partial privatization and the creation of a supervisory board.

The Water Code of Ukraine provides for the introduction of the principle of basin management in the management of water resources of the country. However, there is still no official decision in Ukraine to define the boundaries of river basins or basin districts, so water management in Ukraine is still based on the administrative-territorial division of the country.

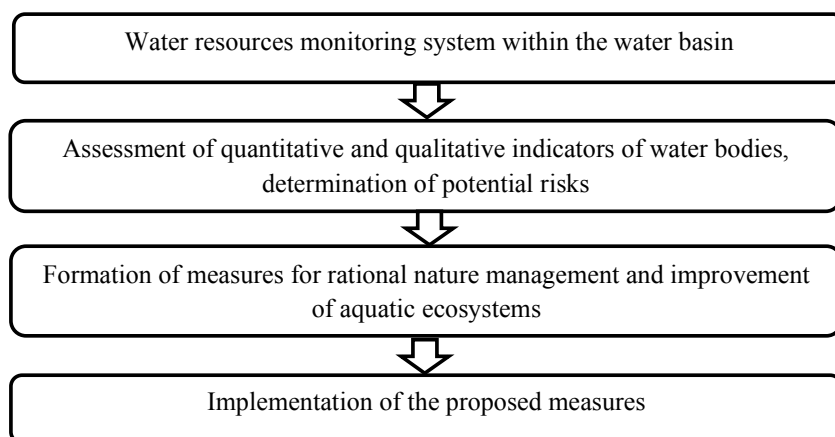

Fig. 1. Block diagram of integrated water resources management according to the basin principle

The basin principle is a modern approach to the management of the basic unit — river basins with clearly defined environmental, social and economic ties. Ukraine is divided into the following seven main river basins, all of which flow into the Black Sea, except for the Western Bug, which flows into the Baltic Sea: the Dnieper basin (covers 65% of the country), the Dniester basin (12%), the Danube basin (7%), the coastal a basin covering all small rivers that flow directly into the Sea of Azov and the Black Sea (7%), the Seversky Donets river basin (4%), the Southern Bug basin (3%) and the Western Bug basin (2%).

The ecological state of water resources is closely linked to the economy and the location of productive forces, social and living conditions.

Thus, the coefficient of discharge of harmful substances into reservoirs is 24.4 m³/Ha (in the region of industrial Dnieper — 104.6 m³/Ha, Western Polissya — 2.0 m³/Ha, the Ukrainian Carpathians — 9.0 m³/Ha, Podillya — 2.9 m³/Ha, Kyiv Dnieper — 5.4 m³/Ha, Left-Bank Dnieper — 8.2 m³/Ha, Black Sea — 17.6 m³/Ha, Crimea — 8.8 m³/Ha) [6; 7].

Today it has become obvious that the changed values and regimes of river runoff, high-quality depletion of water lead to disruption of the life cycle of aquatic organisms [8; 9] and in general initiate degradation processes in the aquatic ecosystem. These changes in water systems contribute to the violation of the mechanism of homeostasis.

The water basin is the main indicator of the state of the environment, namely the ecological state, which is due to both anthropogenic impact and the action of specific environmental modifiers. The use of the basin principle of water resources management allows to prevent quantitative and qualitative depletion of aquatic ecosystems, to reduce the negative man-made impact.

The basin principle of water resources management provides the following:

- comprehensive protection of all water bodies of the water basin;
- wide involvement of society and public organizations;
- consistent improvement of legislation;
- openness of procedures for discussion and decision-making.

Integrated water resources management is a management system based on the accounting and monitoring of all types of

water use located within the regional ecosystems of the respective river basins, which takes into account the interests of different industries and hierarchical levels of water use, involves all stakeholders in decision-making and promotes efficient and sustainable their use.

Based on the conducted research and experience of the EU countries, the basic principles of integrated river basin management were identified and the corresponding structural scheme was formed (Fig. 1).

The main principles of integrated water resources management include:

- surface water resources are managed within the river basin territory;
- the object of management are all elements of water management infrastructure and types of water use;
- integrated management of water resources on a basin basis takes into account the interests of all participants in the process and regulates their impact on aquatic ecosystems, efficiency;
- openness and transparency of information is provided.

High concentration of industrial and agricultural production, transport infrastructure, combined with high population density, have created an extremely high man-made and anthropogenic load on the biosphere — the highest in Ukraine and Europe. The total man-caused load per unit of the territory of the regions of Eastern Ukraine is 4 times higher than the average in Ukraine. For the Donetsk region, water consumption and water supply is one of the main environmental problems that need to be addressed urgently, as the volume of discharges of untreated and insufficiently treated waters reaches almost 30% of the total discharges in Ukraine [6,50]. The region is one of the least supplied with water resources in Ukraine. There is about 0.23 thousand m³ of local river runoff per person per year (in Ukraine, on

average, there is 1.14 thousand m³ of local river runoff per person per year).

On the territory of Zhytomyr region flows 2822 rivers with a total length of 13.7 thousand km. There are no large rivers in the structure of the hydrographic grid of the region, there are eight medium rivers: Sluch, Ubort, Stviga, Slovechna, Uzh, Teteriv, Irsha, Irpin, the total length within the region is 996.6 km. In total, rivers with a length of more than 10 km — 321, their total length is 6692 km. There are 2491 streams less than 10 km long, their total length is 7062 km.

The main impact of water use on the water resources of the region is due to the irreversible water intake and discharge of polluted effluents into water bodies. Although water use tends to decrease annually, the degree of anthropogenic pressure on the resource water potential remains quite high.

Analysis of the ecological condition of the basin makes it possible to identify the main causes of the existing situation and identify a range of the most important problems that require a phased solution. The level of pollution of river basins is due to inefficient operation of most facilities for wastewater treatment and drainage systems; high anthropogenic load on river basins as a consequence of an extensive way of economic development; imperfection and non-compliance with the current economic mechanism of water use and implementation of environmental protection measures, allocation of funds for water protection purposes; inefficient management and non-compliance with environmental legislation.

Under the influence of substances of anthropogenic origin is the process of transformation of the water basin, which can be represented by the following sequence:

- when the water man-caused load is exceeded according to the maximum concentration limits on individual and total indicators (1.5—2.5 times) the chemical composition of water changes, which further leads to changes in indicators characterizing the state of hydrobiocenoses, but the main structural parameters of ecosystem self-organization

- structural restructuring of ecosystems begins when the man-made load exceeds the MPC by 3—5 times;

- at the stage of emergence of degradation processes of water systems (at excess of MPC in 6—7 times) the biological structural organization changes ecosystems, reduced self-regulatory capacity;

- at the stage of qualitative depletion of water systems (exceeding the multiplicity of the MPC in relation to the "background" state by 10 times)

decreases not only self-regulatory but also assimilative capacity and so on.

In the development of aquatic ecosystems, the main role is retained by biota (assimilative and self-regulating abilities) due to the importance of the functions performed by living organisms. At the level of hydrobiocenoses there are specific reactions and total effects (synergism, changes in metabolic and biosynthetic processes, etc.), which affects the different levels of biotic self-organization of aquatic ecosystems in the process of their development.

Assessing the potential of water bodies is the basis for developing an integrated management plan. This indicator is estimated due to the ratio of water volumes (the volume of water consumption and wastewater dilution) to the volume of total water inflow into the territory, taking into account the volume of normatively treated return water.

The management plan includes assessment of hazards, risks, methods of encouraging sustainable methods of rational use of water resources. The priority is to ensure safe living conditions, as well as measures to improve the natural mechanisms of self-regulation.

The objects of the study were the ecosystems of the rivers Gnilyat, Teteriv and Sluch within the Zhytomyr region.

The Teteriv River is one of the main rivers of the Kyiv and Zhytomyr regions, the waters of which are used for the needs of various spheres of the national economy. The Teterev River originates on the Volyn-Podilska Upland and flows into the Kyiv Reservoir. Its length is 385 km, width — within 12—40 m, total area of the basin — 15,300 km².

The ecological situation in the area of the Sluch River basin is associated with the presence of agricultural land, a wide range of production activities of enterprises on the territory of which there are treatment facilities that are not able to achieve a high level of water treatment.

The river Sluch belongs to the middle rivers (total water intake area 13900 km²) of the Dnieper river basin. Sluch Basin is located in Rivne, Khmelnytsky and Zhytomyr regions in the zone of intensive economic activity. The basin stretches from south to north and has a length of 300 km, an average width of 46 km (the largest — 110 km).

The Gnilyat River originates in the Vinnytsia region. In the Zhytomyr region it flows through the territory of Berdychiv and Zhytomyr districts, where it flows into the river Teteriv. The length of the river in the Zhytomyr region is 70 km.

Ecological monitoring data for the period 2015—2021 were used to study river ecosystems. Accordingly, a number of indicators were cal-

culated that characterize the current state of subsurface objects and their changes as a result of anthropogenic impact.

The use of complex analysis allows to establish the most informative hydrochemical indicators, indices of changes in qualitative and quantitative characteristics of water bodies with domestic and domestic effluents and to track the dynamics of dilution and self-purification of the studied rivers.

The obtained results indicate that water bodies are subject to significant anthropogenic pressure and are confirmed by the index of trial and self-purification. High concentrations of pollutants are reflected in each index.

Precipitation can also be a source of pollution of the studied reservoirs. Fertilizers used in the fields by farmers cause great damage to water bodies, as chemical and organic fertilizers from the top layer of soil are washed away by rain into water bodies, as well as into groundwater.

Chemical pollution of water occurs due to the ingress of inorganic (acids, alkalis, mineral salts) and organic (organic compounds, surfactants, detergents and disinfectants, pesticides, herbicides) into rivers together with wastewater, which are toxic to aquatic life and manifest strong depressant effect.

CONCLUSIONS

Water pollution is a serious problem for mankind, but there are many ways to solve it: learn to care for natural resources, create better water treatment mechanisms, introduce wastewater-free technologies in industry, reuse treated wastewater (eg in agriculture). In most EU countries, the water management process is based on the basin principle, which is the most efficient known to date. The basin principle of water bodies management allows to determine the main directions and prerequisites for the management of qualitative and quantitative status of surface and groundwater bodies, allows to implement the strategy of state policy aimed at preventing the depletion of water bodies.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1995), "Water Code of Ukraine", available at: <http://zakon4.ra->

Table 1. Averaged indicators of man-made impact on aquatic ecosystems

Water pollution index	Water quality class	Averaged water quality indices				Saprobity zone	The value of the saprobity index	Self-cleaning coefficient, %			Resistance to anthropogenic load
		Pollution index of salt components (I ₁)	Tropho-saprobological (ecological-sanitary) index (I ₂)	Index of specific indicators of toxic action (I ₃)	I _e			base	average	long	
Gnilopyat river											
3,4	IV (contaminated)	2,1	3,29	4,01	3,13	β-mesosaprobic	2,3	61	30,1	8,9	0 < I ≤ 1,0
Teteriv river											
3,31	IV (contaminated)	2,0	3,19	4,26	3,2	β-mesosaprobic	2,2	73	23	4	0,51 ≤ I ≤ 1,0
river Sluch											
3,39	IV (contaminated)	1,9	3,25	4,41	3,19	β-mesosaprobic	2,3	54	38	8	0,51 ≤ I ≤ 1,0

da.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80 (Accessed 10 March 2022).

2. Tarasova, M.Yu. and Alexandrov, I.A. (2008), "Institutional aspects of nature management", Scientific works of Donetsk National Technical University. Series: Economic, vol. 34-2 (138), pp. 4—11.

3. Danilov-Danilyan, V.I. (2007), "Water — a strategic factor in the development of Russia", Bulletin of the Russian Academy of Sciences, vol. 77 (№ 2), pp. 108—114.

4. Danilov-Danilyan, V.I. (2009), Water resources of the world and prospects of the water complex of Russia, OOO "Typography Levko", Moscow, Russia.

5. Danilov-Danilyan, V.I. (2006), Water consumption: ecological, economic, social and political aspects, Science, Moscow, Russia.

6. Batluk, V.A. (2007), Fundamentals of ecology, Knowledge, Kyiv, Ukraine.

7. Sukharev, S.M., Chundak, S.Yu. and Sukhareva, O.Yu. (2006), Fundamentals of ecology and environmental protection, Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine.

8. Jacik, A.V. and Chorev, V.M. (2000), Water management in Ukraine, Geneza, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2020 р.

УДК 339.13.657

М. В. Зубаха,
аспірант кафедри фінансового аналізу та аудиту,
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-0069-4626

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.5—6.39

РИНОК ПІДПРИЄМСТВ СУСПІЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ: АНАЛІТИЧНО-АУДИТОРСЬКА ОЦІНКА

М. Zubakha,
Postgraduate student of the Department of Analysis and Auditing, State Trade and Economics University, Kyiv, Ukraine

MARKET OF PUBLIC INTEREST ENTERPRISES: ANALYTICAL-AUDIT ASSESSMENT

Досліджено актуальні питання аналізу та аудиту ринку підприємств суспільного інтересу. Доведено необхідність подальшого дослідження стану підприємств суспільного інтересу. Розглянуто підходи аналізу ринків, які можна застосовувати для аналізу ринку підприємств суспільного інтересу. Здійснено аналітичне дослідження функціонування ринку підприємств суспільного інтересу в розрізі секторів їх діяльності на вітчизняному та зарубіжному просторі. У ході дослідження розглянуто основні методи аналізу, такі як: трендовий, статистичний, коефіцієнтний та факторний. Розглянуто вплив пандемії та пов'язаних з нею карантинних методів на функціонування підприємств суспільного інтересу України. Визначено, що діяльність підприємства суспільного інтересу є одним з ключових елементів для функціонування національної економіки. Окреслено перспективи подальшого розвитку ринку аудиторських послуг для підприємств суспільного інтересу України.

The purpose of the article is to systematize the main characteristics of the development of the market of enterprises of public interest. The relevance of the study is substantiated due to the need to systematize the characteristics of the current state of the market of enterprises of public interest, which is at the stage of formation in Ukraine. To achieve this goal, a number of research tasks have been established and achieved, including: the formation of methodological support for assessment in this direction; analysis and characterization of the said phenomenon. The composition of research methods includes: statistical method, trend method (trend method), coefficient method, factor analysis. It was determined that the estimated indicator of development (sales volume) of the studied categories of enterprises fluctuated taking into account political and economic factors of influence. It has been proved that periods were marked by special action when there was an unstable political situation in the state, there were exacerbations of the political climate, it should also be noted that 2020 is associated with large enterprises, enterprises issuing securities that are participants in stock markets, private pension funds, and other financial institutions, insurers with a reduction in this indicator due to quarantine restrictions. The impact of the pandemic and related quarantine methods on the functioning of public interest enterprises of Ukraine is considered. It has been established that such enterprises of the public interest market of Ukraine, as large enterprises and enterprises issuing securities that are participants in the stock markets of Ukraine, occupy a significant share in the volume of sales of the country's products. It is determined that public interest enterprises are a strategic cluster of the economy, as they generate the largest revenue and are the largest taxpayers and employers. Prospects for further development of the market of audit services for public interest enterprises are outlined. Accordingly, these market entities are characterized by great social importance in the development of the national economy.

Ключові слова: ринок, інваріантність, фактори розвитку, підприємства суспільного інтересу, економічні фактори, результати діяльності, розвиток національної економіки.

Key words: market, invariance, factors of development, enterprises of public interest, economic factors, results of activity, development of national economy.

ВСТУП

Становлення національної економіки пов'язане із розвитком її основних секторів та їх ключових суб'єктів. Певні групи таких підприєм-

ницьких структур складають ринок суспільного інтересу на рівні більшості сфер економічної діяльності. Зазначені підприємства вирізняються масштабами та напрямками діяльності,

обсягами капіталу та кадрового складу. Віднесення суб'єктів до підприємств суспільного інтересу регулюється на нормативно-правовому рівні та здійснюється з огляду їх значення в розвитку економіки, зважаючи на потребу інформування громадськості стосовно масштабів та напрямків їх діяльності. Стан ринку підприємств суспільного інтересу України зазнає постійних змін з огляду на дію зовнішніх факторів впливу (економічних, політичних, технологічних, соціальних (карантинні обмеження у всіх сферах, на рівні всіх економік світу, на національному рівні). Зважаючи на питання оцінки трансформацій зазначеного ринку в Україні є важливим на нинішньому етапі дослідження становлення підприємств суспільного інтересу.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження — на підставі існуючих тенденції надати оцінку динаміці ринку підприємств суспільного інтересу, вказати подальші шляхи розвитку підприємств суспільного інтересу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Поняття "підприємства суспільного інтересу" для України є доволі новим і відповідає світовим трендам економіки з відкритим доступом. Як правило науковці та практики, визнаючи підприємство таким, що становить суспільний інтерес, користуються Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" [5].

Так, до підприємств, що становлять суспільний інтерес, необхідно відносити:

- підприємства-емітенти цінних паперів, які є учасниками фондових ринків;
- страховиків;
- банківські установи;
- інші фінансові установи, недержавні пенсійні фонди (далі — НПФ), (окрім тих організацій даної категорії, які є мікропідприємствами, малими підприємствами);
- великі підприємства.

Таблиця 1. Основні науково-практичні підходи до аналізу функціонування ринків

(ППБ науковця)	Сутність аналізу (Детермінанти фінансового аналізу ринку)	Перспективи застосування аналізу
М. Умер, Ш. Разі [12]	Трендовий метод аналізу стану ринків забезпечує точність результатів у разі оцінки кількісних параметрів розвитку, зокрема, обсягів продажу, частки ринку, середнього часу роботи персоналу учасників ринку тощо.	Вказаний підхід передбачає орієнтир як на кількісний, так і на якісний аналіз розвитку досліджуваних ринків.
О. Сова [8]	Застосування даного методу передбачає дослідження трендів на ринку із застосуванням кількісних і якісних параметрів розвитку ринку та його учасників.	Використання якісних параметрів та методів передбачає необхідність додаткового залучення експертів.
В. Шарапова, Н. Шарапова [11]	Прогнозування розвитку ринку можна здійснювати із застосуванням трендового методу. Зокрема, запропоновано при визначенні прогнозного рівня росту показників використовувати рівень їх зміни (росту) впродовж певних періодів (триох-п'яти звітні роки).	Даний метод є перспективним. Трендові значення основних показників розвитку ринку надають вичерпні відомості стосовно розвитку досліджуваних ринків і їх можна використовувати при складанні стратегічних прогнозів.
Н. Нечухіна, О. Мустафіна [4]	Запропоновано визначати інтегральний показник потенціалу розвитку сегментів ринку та всього ринкового середовища (індексу стійкої фінансової позиції, який розраховується виходячи з рейтингової оцінки груп найбільш значущих показників.	Розглянутий метод є перспективним завдяки створенню рейтингу за допомогою низки показників та є відносно простим. Він заснований на ранжуванні відповідно до значень, відібраних для аналізу ключових показників
Н. Копитець [3]	Аналіз ринкового середовища із застосуванням статистичного аналізу, оснований на використанні статистичних даних, порівняльному аналізі, пов'язаному із оцінкою змін впродовж певних періодів та факторного аналізу (виявлення та характеристика причин змін)	Підхід до аналізу ринку, розглянутий даним науковцем, є дієвим, оскільки він використовує актуальні та дієві методи проведення аналізу. При використанні цих методів не потрібно залучати додаткових експертів для проведення аналітичної оцінки.
О. Стешенко, В. Гамова [9]	Використання інструментарію факторного та порівняльного аналізу.	Висновки за результатами досліджень свідчать про дієвість та ефективність методичного забезпечення.

На сьогодні немає загальновизначеної кількості підприємств суспільного інтересу, тому користувачі такої інформації мають потребу в методичному інструментарії, який би дозволяв встановити всебічні характеристики в даній сфері, забезпечував би точність оціночних результатів та висновків. Питання визначення методики щодо оцінки стану ринків представлено в положеннях праць різних науковців (табл. 1).

Наведені вище наукові здобутки дозволяють розглянути динаміку сучасного стану розвитку ринку підприємств суспільного інтересу України за основними сегментами. Дослідження ринку підприємств суспільного інтересу здійснюється із використанням сукупності методів, зокрема: статистичного методу, який необхідний для визначення показників розвитку сегментів ринку (за категоріями підприємств

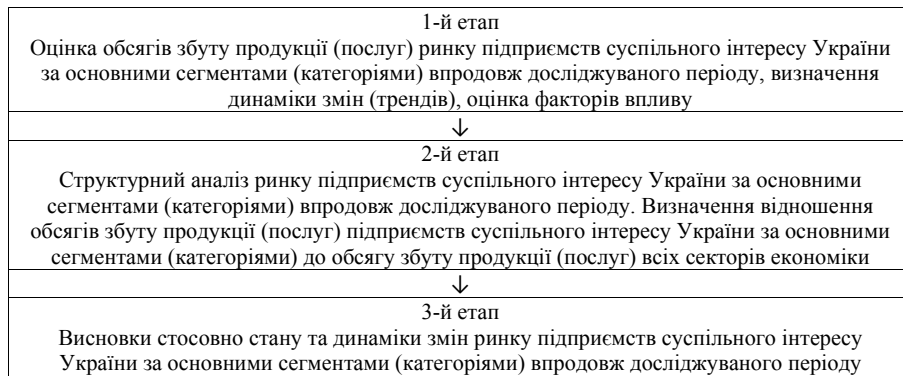

Рис. 1. Основні етапи аналізу ринку ПСІ

Джерело: складено автором.

суспільного інтересу); трендового (тенденційного) методу, оснований на визначенні трендів сегментів ринку (за категоріями підприємств суспільного інтересу) впродовж досліджуваного періоду; коефіцієнтного методу, який використовується для цілей структурного аналізу (встановлення частки сегментів ринку (за категоріями підприємств суспільного інтересу) у обсязі збуту продукції (послуг) всіх секторів економіки впродовж досліджуваного періоду; факторного аналізу, необхідного для встановлення факторів впливу на динаміку змін стану ринкового середовища за оцінюваний період.

Окремо варто зауважити що, ринок підприємств суспільного інтересу є інваріантним, проте не існує єдиного підходу щодо аналізу цього ринку. За результатами розглянутих наукових праць та методів аналізу господарської діяльності наведено схему аналізу динаміки сучасного стану ринку підприємств суспільного інтересу України (рис. 1).

Проведемо дослідження динаміки сучасного стану розвитку ринку підприємств суспільного інтересу України за основними сегментами (категоріями) керуючись визначеним методичним забезпеченням.

Визначимо стан обсягів збуту продукції (послуг) ринку підприємств суспільного інтересу України за основними сегментами (категоріями) впродовж 2013—2020 рр.

На рис. 2 представлено обсяги збуту продукції (послуг) великих підприємств України (одна із категорій

ринку суспільного інтересу) впродовж 2013—2020 рр.

За останнє десятиріччя спостерігається коливання обсягів збуту продукції підприємствами суспільного інтересу. Коливання обсягів збуту продукції зумовлено низкою факторів. Зокрема, в 2014 р., порівняно із 2013 р., він демонстрував незначне зростання (1,46%) з огляду на дію соціально-політичних, економічних факторів. Впродовж 2014—2019 рр. стабільно зростав (в 2014—2015 рр. — 17,83%, в 2015—2016 рр. — 16,48% в 2016—2017 рр. — 22,5%, в 2017—2018 рр. — 20,01%, в 2018—2019 рр. — 3,29%). Недостатньо високий рівень зростання в 2019 р., порівняно із 2018 р., обумовлений дією політичних факторів (вибори в країні), певними тенденціями погіршення економічної ситуації тощо. В 2020 р. порівняно із 2019 р. зазначений показник скоротився на 0,14%. Вказані зміни пов'язані із розвитком економічної кризи на міжнародному рівні, обумовленої обмежувальними заходами, які негативно вплину-

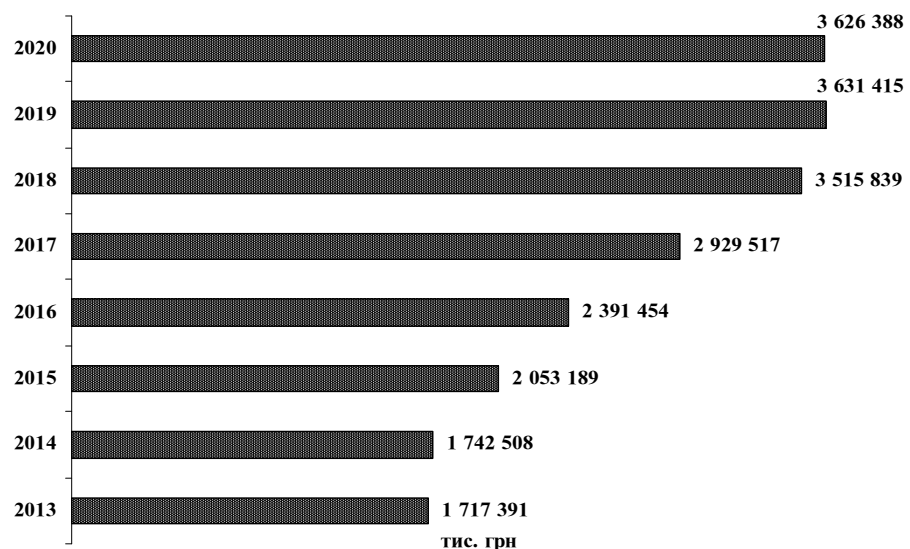

Рис. 2. Динаміка збуту продукції ПСІ за 2013—2020 рр.

Джерело: складено автором за матеріалами [6].

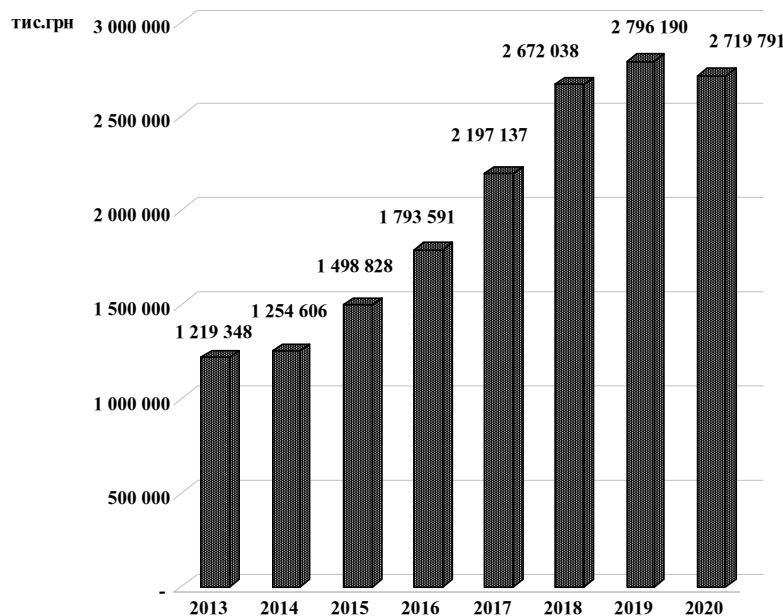

Рис. 3. Динаміка збуту продукції підприємств-емітентів цінних паперів за 2013—2020 рр.

Джерело: складено автором за матеріалами [2; 10].

ли на більшість сфер економіки та на стан розвитку великих підприємств в країні.

На рис. 3 представлено обсяги збуту продукції (послуг) підприємств-емітентів цінних паперів, які є учасниками фондових ринків Ук-

раїни (одна із категорій ринку суспільного інтересу) впродовж 2013—2020 рр.

Наведена аналітична інформація (рис. 3) дозволяє стверджувати, що досліджуваний показник мав тенденцію невисокого зростання в 2013—2014 рр. (2,89%), стабільно збільшувався в 2014—2019 рр. (в 2018—2019 рр. зростання обсягів мало менше значення порівняно із 2014—2018 рр. через політичні та економічні фактори), а в 2020 р. скоротилось на 2,73%. Причини скорочення ті ж, які визначено стосовно великих підприємств (світова економічна криза, обумовлена значною дією карантинних заходів).

Також варто звернути увагу на банківські установи, оскільки це одна із значних складових ринку підприємств суспільного інтересу. Згідно із отриманими результатами (рис. 4)

встановлено, що показник розвитку банківського сектору демонстрував коливання, обумовлене як політико-економічними факторами, так і реформуванням банківської системи. Динаміка змін зазначеного показника певним чином

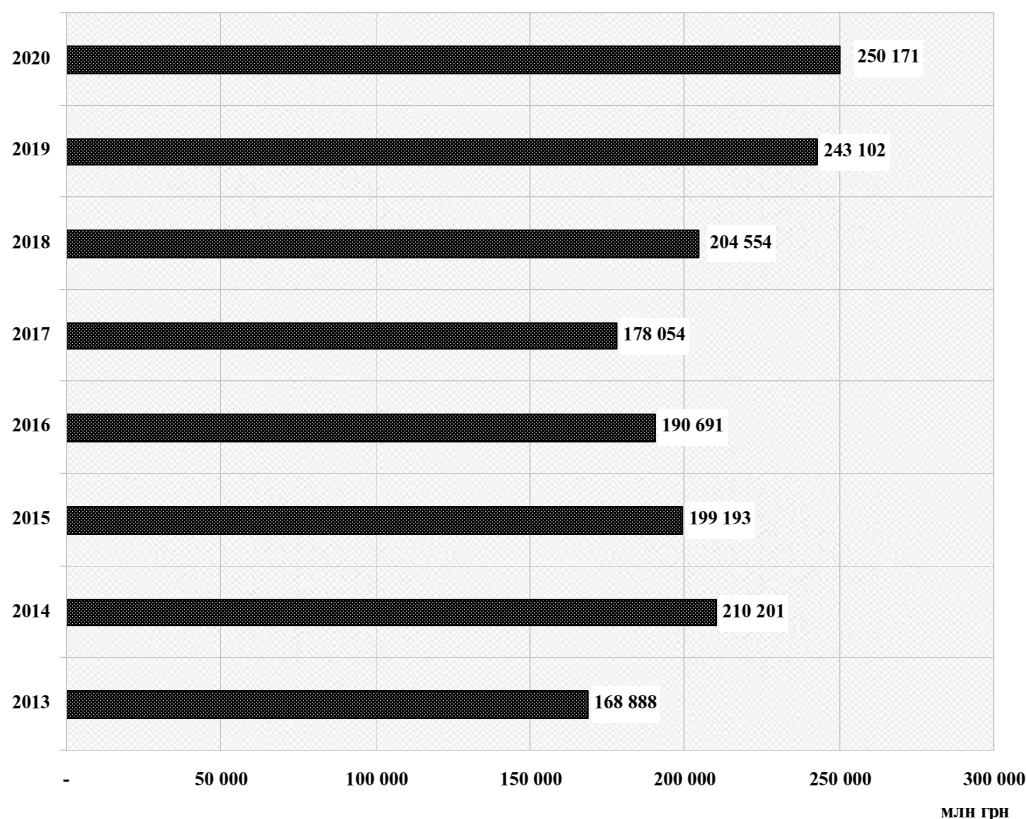

Рис. 4. Динаміка банківських послуг в Україні в 2013—2020 рр.

Джерело: складено автором за матеріалами [1].

Таблиця 2. Динаміка та структура обсягів збуту продукції за 2013—2020 рр.

№	Вид суб'єкта господарювання	Рік							
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	Великі підприємства	39,62	39,07	36,95	35,55	35,24	35,28	34,51	32,78
2	Підприємства-емітенти цінних паперів, які є учасниками фондових ринків України	28,13	28,13	26,97	26,66	26,43	26,81	26,57	24,59
3	Банки	3,90	4,71	3,58	2,83	2,14	2,05	2,31	2,26
4	НПФ, інші фінансові установи, страховики	1,48	1,56	1,51	1,22	0,94	0,92	1,02	0,84

Джерело: складено автором за матеріалами [1; 2; 6; 7; 10].

відрізняється від його змін стосовно підприємств суспільного інтересу інших категорій, що обумовлено особливостями діяльності, продовженням змін регулювання стосовно зміцнення банківського ринку України. Якщо в 2013—2014 рр. банківський сектор зростав, то в 2014—2017 рр. він скорочувався (через вплив внутрішньополітичних факторів в країні, пов'язаних великою мірою із приватизацією Групи Приват).

В табл. 2 подано структуру реалізованої продукції (послуг) підприємств суспільного інтересу України за основними сегментами їх діяльності, включаючи всі сектори економіки за 2013—2020 рр.

З результатів дослідження наочно видно, що такі підприємства ринку суспільного інтересу України, як великі підприємства та підприємства-емітенти цінних паперів, які є учасниками фондових ринків України, займають вагомий частку в обсязі реалізації продукції (послуг) країни, частка перших коливається від 32,78% до 39,62%, частка других — від 24,59% до 28,13%. Інші підприємства вказаного ринку не займають суттєвої частки в обсязі збуту продукції (послуг) всіх секторів економіки за 2013—2020 рр., хоча також є важливим суб'єктами господарювання для економіки.

ВИСНОВКИ

Отже, за сучасного розвитку національної економіки та поглиблення процесів входження України до європейського економічного простору ринок підприємств суспільного інтересу є важливим аспектом для зацікавлення зовнішніх інвесторів. Ринок підприємств суспільного інтересу України, незважаючи на нестабільність навколишнього середовища, не зазнав скорочення протягом кризи, пов'язаної з пандемією коронавірусної інфекції. Ефективні управлінські рішення серед керівництва підприємств суспільно-

го інтересу дозволили без великих кризових явищ функціонувати в умовах карантинних заходів, поширених на території України та світу. Діяльність підприємств суспільного інтересу, які змогли швидко адаптуватись до нових умов діяльності в нестабільності на світовому ринку дозволили посилити їхню позицію.

Підприємства суспільного інтересу виступають стратегічним кластером економіки, оскільки генерують найбільшу виручку та є найбільшими платниками податків та роботодавцями. За умов кризи малі та середні підприємства сильно страждають та змушені скорочувати штат працівників, на відміну від них підприємства суспільного інтересу можуть зберігати свою виробничу потужність та кадровий потенціал.

Сучасні реалії свідчать про те, що розвиток економіки в Україні та світі вже не буде таким як раніше, проте підприємства суспільного інтересу є генеруючим ядром для функціонування та розвитку економіки. Для вагомого економічного розвитку потрібен ріст підприємств суспільного значення та їх ефективне функціонування, оскільки це спричинить збільшення дохідної частини бюджету та зменшення рівня безробіття.

Таким чином, проаналізувавши економічні показники, ми спостерігаємо ріст ринку підприємств суспільного інтересу в Україні, що дає сподівання на економічне та соціальне полегшення для українців в майбутньому.

Існує низка питань щодо аналізу та аудиту підприємств суспільного інтересу. Для вирішення сучасних запитів користувачів інформації необхідно враховувати сучасні світові тенденції, сформовані науковцями та практиками у сфері аналізу та аудиту. Це дасть можливість для відкриття нових можливостей як для аудиторів та аналітиків, так

і для користувачів такої інформації. Крім того, це дасть можливість для розвитку ринку супутніх та додаткових послуг для аудиторів, які в свою чергу зможуть надавати більш якісні послуги для підприємств суспільного інтересу.

Література:

1. Дані наглядової статистики НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1> (дата звернення 15.01.2022).
2. Емітенти. Регулярна інформація. URL: <https://www.smida.gov.ua/db/emitent> (дата звернення 15.01.2022).
3. Копитець Н.Г. Сучасний стан та тенденції розвитку ринку свинини в Україні. Економіка АПК. 2018. № 11. С. 44—54.
4. Нечехина Н.С., Мустафина О.В. Инструментарий исследования и оценки потенциала потребительского рынка в трансформируемой экономике. Научно-технические ведомости СПбГПУ. 2020. № 5. С. 120—135.
5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 р. № 996, зі змінами та доповненнями. веб-сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення 15.01.2022).
6. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за видами економічної діяльності (2010—2020). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 15.01.2022).
7. Показники діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#6> (дата звернення 15.01.2022).
8. Сова О.Ю. Основні тренди страхового ринку України. Вчені записки Університету "КРОК". 2018. № 3 (51). С. 59—67.
9. Стешенко О., Гамова В. Дослідження ринку страхування життя в Україні в умовах євроінтеграції. Проблеми та перспективи розвитку підприємництва. 2019. № 23. С. 210—218.
10. Члени біржі. URL: <http://www.ux.ua/ua/members.aspx> (дата звернення 15.01.2022).
11. Шарапова В.М., Шарапова Н.В. Маркетинговые исследования рынка с применением методов прогнозирования. Российское предпринимательство. 2018. № 12. С. 4033—4040.
12. Umer M., Razi Sh. Analyzing research methodologies and publication trends in service marketing literature. Cogent Business & Management. 2018. Vol. 5. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23311975.2018.1446265> (дата звернення 15.01.2022).

References:

1. National bank of Ukraine (2021), "Data from supervisory statistics of the NBU", available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1> (Accessed 15 January 2022).
2. SMIDA (2021), "Issuers. Regular information", available at: <https://www.smida.gov.ua/db/emitent> (Accessed 15 January 2022).
3. Kopytets, N.H. (2018), "Current state and development trends of the pork market in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 11, pp. 44—54.
4. Necheuhina, N.S. and Mustafina, O.V. (2020), "Toolkit for Research and Assessment of the Potential of the Consumer Market in a Transforming Economy", *Nauchno-tehnicheskie ведомosti SPbGPU*, vol. 5, pp. 120—135.
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (Accessed 15 January 2022).
6. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Volume of sold products (goods, services) of large, medium, small and micro enterprises by types of economic activity (2010—2020)", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 15 January 2022).
7. National bank of Ukraine (2021), "Performance indicators of non-banking financial services market participants", available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#6> (Accessed 15 January 2022).
8. Sova, O.Iu. (2018), "The main trends of the insurance market of Ukraine", *Vcheni zapysky Universytetu "KROK"*, vol. 3 (51), pp. 59—67.
9. Steshenko, O. and Hamova, V. (2019), "Research of the life insurance market in Ukraine in the conditions of European integration", *Problemy ta perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva*, vol. 23, pp. 210—218.
10. Ukrainian Exchange (2021), "Members of the exchange", available at: <http://www.ux.ua/ua/members.aspx> (Accessed 15 January 2022).
11. Sharapova, V.M. and Sharapova, N.V. (2018), "Marketing research of the market using forecasting methods", *Rossiyskoe predprinimatelstvo*, vol. 12, pp. 4033—4040.
12. Umer, M. and Razi, Sh. (2018), "Analyzing research methodologies and publication trends in service marketing literature", *Cogent Business & Management*, vol. 5, available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23311975.2018.1446265> (Accessed 15 January 2022).

Стаття надійшла до редакції 30.03.2020 р.